

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

RES EXTRA COMMERCIIUM

Karel Ulrych

Vedoucí práce:

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Prosinec 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Obsah

Obsah	1
Úvod	3
1. Pojem “res”, jeho vymezení a základní dělení	5
1.1. Základní vymezení	5
1.2. Věci hmotné a nehmotné.....	5
1.3 Věci práva lidského a práva božského	6
1.4 Věci vyloučené z obchodu	6
1.5 Ostatní dělení věcí.....	7
2 Res religiosae – věci zasvěcené	9
2.1 Vymezení pojmu	9
2.2 Právní režim <i>rerum religiosarum</i>	11
2.2.1 Locus purus	11
2.2.2 Monument, kenotaf.....	12
2.2.3 Ztráta území.....	14
2.2.4 Místní omezení	15
2.2.5 Dočasné uložení ostatků, jejich přesun, uložení na více místech.....	16
2.3 Práva spojená s pohřbíváním	17
2.3.1 <i>Ius inferendi, ius sepulchri</i>	18
2.3.2 Hrobky rodinné a hrobky dědické	19
2.3.3 Vztah dotčených osob k pozemku	20
2.4 Náhrada pohřebních nákladů – <i>actio funeraria</i>	24
2.4.1 Obsah a základní vlastnosti žaloby.....	24
2.4.2 Povinnost pohřbít.....	25

2.4.3 Proti čemu/komu <i>actio funeraria</i> směřuje.....	27
2.4.4 Výše náhrady pohřebních nákladů	30
2.4.5 Aktivně legitimované osoby	31
2.5 Ochrana zasvěcených míst	33
2.5.1 Ochrana proti neoprávněnému pohřbu	33
2.5.2 <i>De mortuo inferendo et sepulchro aedificando</i>	34
2.5.3 <i>Sepulchrum violatum</i>	36
3 Res sacrae – věci posvátné	40
3.1 Vymezení pojmu a právní režim	40
3.2 <i>Consecratio</i>	42
3.3 Ochrana posvátných věcí	43
3.3.1 <i>Sacrilegium</i>	44
3.3.2 <i>Interdictum ne quid in loco sacro fiat</i>	47
4. Res sanctae – věci svaté.....	49
4.1 Vymezení pojmu	49
4.2 Ochrana svatých věcí	50
Závěr	52
Seznam zkratk	53
Použitá literatura	54

Úvod

Římské právo je bezesporu jedním ze základních pramenů naší právní kultury. Jeho znalost je i v naší době velmi důležitá, jak je vidět například už z toho, že je stále na naší fakultě povinným předmětem, kdy jeho zařazení hned na začátek studia zajišťuje vhléd budoucích právníků do historie a systému mnoha oblastí práva, a je neocenitelným nástrojem pro pochopení především práva soukromého. Římské právo je tedy svým způsobem stále živým právním systémem, který byl inspirací pro mnoho historických kodexů a zákonů, a skrze dloholetý vývoj novověkého práva je stále pramenem a inspirací pro současné zákony – nejen svými principy a zásadami, ale někdy i konkrétními instituty.

Přesto je ve výuce mnoho oblastí práva opomíjeno – jedná se především o právo veřejné. Děje se tak samozřejmě z dobrého důvodu, protože vliv tohoto práva na současnost je minimální a není třeba se jím zabývat. I v rámci římského práva soukromého jsou však oblasti, které téměř nejsou zmiňovány – a to i pokud jde o věcná práva, která jinak tvoří jedno ze zásadních témat výuky. Jedná se právě o věci vyloučené z obchodu. Jejich blízká návaznost na římské náboženství (pokud jde o věci božského práva) a později sice na křesťanství, ale stále s kořeny v pohanských institutech, zapříčila to, že se podobná kategorie věcí do současnosti nedochovala. Některé oblasti práva byly prostě příliš navázány na tehdejší společnost a mentalitu lidí a pro dnešní dobu už nejsou prakticky použitelné – to ale neznamená, že by nebyly zajímavé.

Za téma této diplomové práce jsem si tedy vybral právě *res extra commercium*, protože stojí za to se této kategorii věcí věnovat obsírněji. Zaujalo mě mimo jiné právě těsné spojení se záležitostmi římského kultu, které dává do pojednání o věcných právech velmi zajímavý prvek.

Po stručném pojednání o obecném dělení věcí podle římského práva v první kapitole budou v této práci podrobně rozebrány věci božského práva; vzhledem k rozsahu a snaze o zachování jisté tématické ucelenosti nebudou obsahem této práce všechny věci vyloučené z obchodu, ale pouze klasické tři skupiny *res divini iuris*, jejichž dělení je jednoduše a jasně uvedeno v Gaiových institucích – *res religiosae*, *res sacrae*, a *res sanctae* – tedy, řekněme, věci vyloučené z obchodu v užším slova smyslu. Hlavní důraz přitom bude kladen na výklad o věcech zasvěcených, jimž i prameny

věnují podstatně více pozornosti, než ostatním dvěma skupinám, což zajisté odpovídá i důležitosti pro každodenní život římského občana.

1. Pojem “res”, jeho vymezení a základní dělení

1.1. Základní vymezení

Věci v právním slova smyslu rozumíme prostorově vymezenou část světa (hmotný předmět), která je způsobilá být samostatným předmětem (objektem) práv, a nemůže být jejich subjektem.¹² Věcí tedy nemůže být svobodný člověk, stejně jako jeho tělo nebo část jeho těla;³ otrok naproti tomu věcí samozřejmě je. Věcmi v právním slova smyslu dále nejsou objekty, které nemohou být člověkem ovládnuty (např. Slunce nebo Měsíc).⁴

Dlouho také platilo, že věc musí být objekt nejen hmotný, ale navíc musí mít v penězích vyjádřitelnou hodnotu.⁵ Toto vychází z možnosti poskytnutí ochrany majetkových práv státem, která byla dlouho vázána na princip pekuniární kondemnice.⁶ Toto ale neplatí pro všechny skupiny věcí, protože věci *divini iuris* ocenitelné v penězích nebyly.⁷

1.2. Věci hmotné a nehmotné

Věci v právním slova smyslu jsou v některých pramenech⁸ děleny na věci hmotné (tělesné, *res corporales*) a věci nehmotné (netělesné, *res incorporales*).⁹ Za nehmotné jsou označovány věci, kterých “není možno se dotknout”, jejichž podstatou je právo.¹⁰ Jako příklad takovýchto věcí je uvedena pozůstalost, ususfructus a závazky. Jako nehmotné věci jsou tedy označována majetková práva (mimo práva

¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 295.

² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo* na str. 82 upozorňuje, že i svobodný člověk může být objektem určitého typu práv, a to práv rodinných (např. moc otcovská nebo moc manželská), ale tyto práva nejsou právy majetkovými, ale jsou od nich kvalitativně odlišná.

³ Dig. 9, 2, 13, pr., Ulpianus lib. 18 ad edictum: “(...)dominus membrorum suorum nemo videtur.”

⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 296.

⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 83.

⁶ Viz např. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 120.

⁷ Dig. 1, 8, 9, 5, Ulpianus lib. 68 ad ed.: “Res sacra non recipit aestimationem.”

⁸ Není bez zajímavosti, že Instituce toto dělení neuvádějí.

⁹ Např. Gaius Inst. II 12: “Kromě toho jsou některé věci tělesné, některé netělesné.”; uvedeno také v Dig. 1, 8, 1, 1 Gaius, Institutiones 2.

¹⁰ Gaius Inst. II 14.

vlastnického),¹¹ která se ale ve výsledku musí vždy pojit s nějakou hmotnou věcí. Zavádí se tu tedy dva rozdílné významy pojmu “*res*”, a to širší význam obsahující *res corporales* i *incorporales*, a užší význam, zahrnující pouze věci hmotné (tedy objekty vlastnického práva).¹² Nehmotné věci v moderním slova smyslu římské právo nezná.¹³

1.3 Věci práva lidského a práva božského

Náboženský základ má dělení věcí na věci práva božského (*res divini iuris*) a práva lidského (*res humani iuris*). Gaius toto dělení dokonce považuje za dělení základní.¹⁴ Věci božského práva jsou “mimo naše panství” (*extra nostrum patrimoniae*), nemohou být předmětem vlastnického práva - tvoří tedy jednu ze skupin věcí *extra commercium*. Jako věci božského práva uvádí prameny věci posvátné (*res sacrae*), věci zasvěcené (*res religiosae*) a věci svaté (*res sanctae*).¹⁵ Zvláštní postavení, spojené s náboženstvím, a s tím spojený zvláštní právní režim, mají také hranice mezi pozemky (*limes*) a s nimi spojené *confinium* (pomezí, tedy mezní pruh mezi pozemky);¹⁶ jako *res divini iuris* v pravém slova smyslu však pravděpodobně chápány nebyly a prameny je za takové neoznačují. Ostatní věci jsou označovány jako věci práva lidského.

1.4 Věci vyloučené z obchodu

Další možné dělení věcí je na základě toho, zda může být věc předmětem soukromých práv (především práva vlastnického), případně do jaké míry je to možné. Věci, které předmětem těchto práv být nemohou, nebo jimi mohou být jen částečně nebo za určitých podmínek, jsou označovány jako *res extra commercium*, případně jako *res, quarum commercium non est* nebo *res extra nostrum patrimoniae*.¹⁷

Věci mohou být vyloučené z obchodu jednak z důvodů náboženských (to jsou všechny věci božského práva, jak bylo uvedeno výše), a jednak protože to vylučuje jejich

¹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 295.

¹² BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I Úvod - Práva věcná*, str. 58.

¹³ Viz pozn. č. 6.

¹⁴ Gaius Inst. II 2, Dig. 1, 8, 1, pr.

¹⁵ např. Gaius Inst. II 3 a 8, Dig. 1, 8, 1, pr., Inst. II 7.

¹⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 127.

¹⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 297.

přirozená povaha (*vero natura*), právo národů (*ius gentium*), nebo zvyklosti státu (*mores civitatis*).¹⁸ Prameny někdy věci vyloučené podle své povahy a podle práva národů nerozlišují.¹⁹

Věci vyloučené podle své povahy jsou označovány jako věci všem společné (*res omnium communes*), konkrétně se jedná o vzduch, tekoucí vodu, moře a mořský břeh (ten až na hranici nejvyššího přílivu).²⁰ Zvláštní ochrany požívaly nevysychající řeky (*flumina publica*), které mohl každý užívat k plavbě a rybolovu; řeky, které po určitou část roku vysychaly (*flumina privata*) však předmětem soukromého vlastnictví byly.²¹

Poslední skupina věcí vyloučených z obchodu jsou věci veřejné (*res publicae in publico usu*), to je věci určené k obecnému užívání občany. K nim se váže vlastnické právo – jsou ve vlastnictví státu (případně, v širším významu, i jednotlivé obce); toto právo je však omezené, protože ho nemůže nabýt soukromá osoba. Příkladem těchto věcí jsou veřejné cesty, náměstí, budovy určené k veřejnému užívání (divadla, stadiony, lázně)²². Od věcí veřejných *in publico usu* je potřeba odlišit ostatní věci ve vlastnictví státu, zvané obecně *res publicae in patrimonio populi*, což jsou ostatní věci sloužící např. k hospodaření státu (typicky státní pokladna, otroci, doly, půda patřící státu); tyto věci nebyly *extra commercium*.²³

1.5 Ostatní dělení věcí²⁴

Věci se mohou dělit také na věci movité (*res mobiles*) a věci nemovité (*res immobiles*). Movitými věcmi může být hýbáno (nebo se mohou pohybovat samy – *res se moventes*), nemovitými věcmi hýbáno být nemůže. Nemovité věci jsou tedy v zásadě

¹⁸ Dig. 18, 1, 34, 1, Paulus lib. 33 ad ed.: “*Omnium rerum, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est.*”

¹⁹ Např. Inst. II 1.

²⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 297, Inst. II 1 – 6.

²¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 299.

²² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 301, Inst. II 6, Gaius Inst. II 11.

²³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 302.

²⁴ Tato podkapitola vychází především z HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*, str. 303 – 307, a KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo* str. 86 – 89.

pozemky (ohraňené části zemského povrchu), stavby a porosty.²⁵ Pro potřeby této práce je třeba podotknout, že věci *extra commercium* jsou zpravidla nemovité (s výjimkou některých *res omnium communes* – vzduch, voda).

Podle způsobu převodu vlastnického práva se věci dělí na věci mancipační (*res Mancipi*) a nemancipační (*res nec Mancipi*). Vlastnictví k věcem mancipačním bylo třeba převádět formálním jednáním (mancipací nebo *injurecessi*) a tyto věci byly taxativně vymezeny – jednalo se o pozemky na italské půdě, stavby na italské půdě, otroky, domácí zvířata která tahají nebo nosí náklady a služebnosti k venkovským pozemkům.²⁶ V poklasické době bylo od tohoto dělení postupně upouštěno, a za císaře Justiniána bylo úplně zrušeno. Pro věci *extra commercium* je toto dělení bezvýznamné, protože vůbec nemohou být předmětem vlastnického práva, takže se ani toto právo nedá nijak převádět.

Dále se liší věci zužitelné a věci nezužitelné²⁷ (*res quae usu /non/ consumuntur*) podle toho, jestli se užíváním ničí jejich podstata (tzn. jestli se užíváním spotřebovávají), nebo jejich podstata zůstává stejná (neničí se, nebo se pouze pomalu opotřebovávají). Věci vyloučené z obchodu budou zpravidla patřit mezi nezužitelné.

Pro úplnost uvedme ještě dělení na věci individuálně určené (speciální – *species*, resp. nezastupitelné – *non fungibiles*), tedy konkrétně určené jednotlivé, nenahraditelné věci, a věci určené podle druhu (generické – *genus*, resp. zastupitelné – *fungibiles*),²⁸ tedy věci určené podle druhu a množství, a dělení na věci dělitelné a nedělitelné (podle toho, zda jde věc rozdělit, aniž by se změnila její podstata. Je jasné, že věci *extra commercium* budou zpravidla nezastupitelné a nedělitelné (opět s výjimkou vzduchu a vody).

²⁵ Heyrovský na str. 303 dokonce tvrdí, že na základě zásady *superficies solo cedit* jsou nemovitosti pouze pozemky, protože stavby a rostliny s nimi spojené nejsou věcmi v právním smyslu.

²⁶ Gaius Inst. II 14a: „*Mancipi sunt velut fundus in Italico solo, item aedes in Italico solo, item servi et ea animalia quae collo dorsove domari solent, velut boves equi muli asini; item servitutes praediorum rusticorum, nam servitutes praediorum urbanorum nec Mancipi sunt.*“

²⁷ Heyrovský místo „nezužitelné“ uvádí „opotřebitelné“.

²⁸ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo* uvádí, že dělení na *res fungibiles* a *res non fungibiles* má původ až ve středověku.

2 *Res religiosae* – věci zasvěcené

2.1 Vymezení pojmu

V pořadí druhou skupinou věcí božského práva podle Gaia (kterou se zde však pro její důležitost a obsáhlost budeme zabývat na prvním místě) jsou věci zasvěcené – *res religiosae*. Gaius uvádí, že jsou to věci, které byly zůstaveny podsvětním bohům – Manům.²⁹ Manové (*Di Manes*, někdy také *deae Manes*, překládá se jako „dobří duchové“) jsou duchové zemřelých, patří mezi duchy podsvětí (*di inferi*; někdy jsou jako *Manes* označováni všichni duchové podsvětí). Zpočátku se takto nazývali duchové zemřelých obecně, později došlo k individualizaci (tzn. že každý zemřelý má své Many); nadále se o nich však hovořilo v plurálu – mělo se za to, že konkrétní Man nemá osobní vlastnosti, ale pouze přispívá do společenství ostatních Manů. V souladu s tím byly hroby původně zasvěceny všem duším zemřelých, až později se začaly na nápisech na hrobech objevovat odkazy na Many konkrétní osoby. Věřilo se, že v určitých dnech v roce mohou Manové vystupovat do světa živých; tyto dny měly status dnů zasvěcených (*dies religiosi*).

Existuje ještě jiné vymezení pojmu *Manes*, které se zřejmě objevilo v pozdější době – Manové se pak neberou jako obecné označení duší zemřelých, ale jako jedna z několika možností, čím se duše člověka po smrti může stát. Pokud člověk vedl dobrý život, jeho duše se stala Lárem (*Lares* jsou dobrá, ochranná božstva rodiny nebo rozcestí), pokud vedl špatný život stala se Larvem (*Larvae* jsou zlá božstva, duše lidí, kteří pro násilnou smrt nebo přikoří neodešli do podsvětí, aby přinášeli neštěstí na tomto světě), a pokud vedl život neutrální, jeho duše se stala Manem.³⁰

Stejně jako věci posvátné a věci svaté tedy nejsou věci zasvěcené v našem panství, ale náleží do panství božstev. V pojetí Justiniánských Institucí je zmínka o podsvětních bozích pochopitelně vypuštěna z důvodu křesťanských základů celé justiniánské kodifikace; dalo by se tedy předpokládat, že v tomto pojetí jsou *res*

²⁹ Gaius Inst. II 4: „... *realigiosae quae diis Manibus relictæ sunt*.“

³⁰ Tyto dva odstavce viz NEŠKUDLA, Bořek. *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova*, str. 110, 114, 124 – 125.

religiosae zasvěcené Bohu.³¹ Je však otázka, zda jsou „v panství“ Boha v podobném smyslu, jako jsou v Gaiově pojetí v panství Manů.

Gaius, Instituce i Digesta shodně pojmají *res religiosae*³² výhradně jako místo, kam byl pohřben člověk, navíc pouze pokud tam byl pohřben v souladu s právem. Pojem *locus religiosus* je tedy v justiniánském právu pevně spojen s místem, kde se nachází hrob – například v celých Digestech není nikdy zmíněn v jiné souvislosti.³³

Původně však byl význam pojmu „*res religiosae*“ širší, starší prameny uvádějí pod tímto označením ještě místa, která byla zasažena bleskem – *fulgurita*. Mělo se za to, že tyto místa si pro sebe božstvo samo vybralo, staly se zasvěcenými bez lidského přičinění. Nebyla k tomu tedy potřeba žádná konsekrace, inaugurace nebo jiný náboženský rituál; sice na těchto místech mohly poté proběhnout kněžské obřady, ale tímto se místo nezasvěcovalo, pouze se reagovalo na božskou vůli.³⁴ Význam těchto míst však časem vymizel a pozdější prameny už zmiňují *res religiosae* pouze jako místa zasvěcená člověkem.

Na rozdíl od věcí posvátných a svatých nevzniká místo zasvěcené rozhodnutím státu, ani k tomu není potřeba žádného formálního úkonu (jako je u *rerum sacrarum* konsekrace). Místo může zasvětit každý občan, pokud na něm pohřbí mrtvého člověka a učiní tak po právu.³⁵ Je jasné, že v životě římské společnosti (a vlastně jakékoliv společnosti) je pohřbívání mrtvých častým, každodenním jevem, a tomu odpovídá poměrně podrobná úprava v pramenech (především v Digestech).

Pohřbívání má nejen náboženské, ale i zásadní majetkové aspekty a vzhledem k tomu, že ho prováděly soukromé osoby, bylo potřeba tuto činnost regulovat mnohem důsledněji, než je tomu u ostatních věcí *extra commercium*. V době vydání justiniánské kodifikace (a zřejmě už v době klasické jurisprudence, z níž čerpají Digesta) již byly náboženské problémy pohřbívání výrazně upozaděny na úkor problémů právních,

³¹ I když u *res religiosae* toto není, na rozdíl od věcí posvátných (Inst. II 8), v Institucích výslovně uvedeno.

³² Je třeba říci, že spíše než pojem „*res religiosa*“ používají prameny pojem „*locus religiosus*“.

³³ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiosae*, In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 67.

³⁴ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiasae*, In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 69 – 70.

³⁵ Gaius Inst. II 6, Inst. II 9, Dig. 1, 8, 6, 4 Marcianus lib. 3. inst.; Inst. a Dig. sice v uvedených částech shodně uvádějí jako podmínku, že místo zasvětit (pouze) ten, kdo pohřbí na pozemku, který mu patří, ale to neplatí bezvýhradně, proto používám Gaiovu formulaci, že zasvětit ten, kdo má na pohřeb právo.

zejména pokud jde o právo majetkové a dědické; jen u trestních aspektů ochrany hrobů zůstala částečně náboženská motivace úpravy.³⁶

Jedním ze zásadních pojmů v této kapitole bude pojem „*sepulchrum*“ (někdy psáno *sepulcrum*). Tento výraz je odvozen od slovesa *sep/p/elio, ire, ivi, sepultum*, které znamená pohřbívat, pochovávat.³⁷ Výraz *sepulchrum* znamená hrob, hrobka, náhrobek,³⁸ a dále je pod ním třeba rozumět i pohřebiště a každé místo, kde došlo k pohřbu.³⁹ Tento pojem bude podrobněji upřesňován dále v této kapitole.

Res religiosa (resp. *locus religiosus*) bude tedy v pojetí této kapitoly místo (pozemek), kde leží ostatky člověka (prameny často používají pojem „tělo a kosti člověka“ – *corpus ossave hominis*), jinak řečeno místo, kde se nachází *sepulchrum* (a to pouze a právě ta část místa, kde se nachází ostatky),⁴⁰ a kde byly splněny ostatní podmínky pro zasvěcení.

2.2 Právní režim *rerum religiosarum*

2.2.1 *Locus purus*

Na úvod této podkapitoly je potřeba vyjasnit pojem *locus purus*. V kontextu věci božského práva nemůžeme tento pojem přeložit jako „čisté místo“, jak by se to nabízelo, ani jako ostatní slovníkové překlady (*purus, a, um* znamená čistý, bezvadný, poctivý, prostý).⁴¹ *Locus purus* je místo, které nepatří mezi *res divini iuris* – není posvátné, svaté ani zasvěcené.⁴² Je to pojem, který je v kontextu *res extra commercium* používán jako odlišení „normálních“ pozemků oproti pozemkům (většinou)

³⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 219.

³⁷ DOSTALÍK., Petr. *Hrob jako Res extra commercium*, In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 80, dále také KÁBRT, Jan et al. *Latinsko/český slovník*, str. 469.

³⁸ KÁBRT, Jan et al. *Latinsko/český slovník*, str. 470.

³⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 216.

⁴⁰ Dig. 11, 7, 2, 5 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sepulchrum est, ubi corpus ossave hominis condita sunt. Celsus autem ait: non totus qui sepulturae destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est.*“

⁴¹ KÁBRT, Jan et al. *Latinsko/český slovník*, str. 421; ze slovníkových překladů je asi nejbližší význam „prostý“.

⁴² Dig. 11, 7, 2, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Purus autem locus dicitur, qui neque sacer neque sanctus est neque religiosus, sed ab omnibus huiusmodi nominibus vacare videtur.*“

zasvěceným; v některých případech se jako *locus purus* rozumí i budova.⁴³ Proto by byl asi lepší překlad jako místo „obyčejné“;⁴⁴ dále bude v textu používán tento pojem nepřeložený.

2.2.2 Monument, kenotaf

Další pojem, který se v souvislosti s pohřbíváním vyskytuje, je pojem *monumentum*, který se překládá jako „památka, památník, pomník“,⁴⁵ případně i jako „náhrobek“.⁴⁶ V kontextu *rerum religiosarum* najdeme definici toho výrazu v Digestech – monumentem se rozumí něco, co slouží pro uchování v paměti,⁴⁷ resp. to, co bylo zanecháno jako vzpomínka pro příští.⁴⁸ Samotný fakt, že je něco monument nic neříká o tom, jestli se jedná o věc zasvěcenou nebo ne. Většinou se monumentem myslí pouhá připomínky mrtvého, a takové místo zasvěcené není. Pokud je do monumentu někdo pohřben, stane se hrobem⁴⁹ a jako takový bude zasvěcen. Liší se tedy pamětní monument (*monumentum memoriae causa*) a pohřební monument (*monumentum sepulchri*).⁵⁰

Kombinace předchozích možností nastane, pokud je monument zamýšlený jako hrobka, ale ještě do něj nebyl nikdo pohřben. Potom se nejedná o zasvěcené místo, ale má v jednom aspektu jiný režim než obyčejný *locus purus*. Místo s monumentem může být prodáno či darováno;⁵¹ vzhledem k možnosti pohřbu do monumentu je však posílena ochrana této možné funkce – pokud má být monument prodán s podmínkou, že do něj nesmí být pohřben, kdo k tomu má právo, nestačí k tomu pouhá neformální úmluva (*pactum*), ale musí to být potvrzeno formální smlouvou – stipulací.⁵²

⁴³ Dig. 11, 7, 8, 3 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*In hac autem actione loci puri appellatio et ad aedificium producenda est.*“

⁴⁴ Také anglický překlad používá překlad „ordinary place“.

⁴⁵ KÁBRT, Jan et al. *Latinsko/český slovník*, str. 341.

⁴⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 229.

⁴⁷ Dig. 11, 7, 2, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Monumentum est, quod memoriae servandae gratia existat*“

⁴⁸ Dig. 11, 7, 42 Florentinus lib. 7 inst.: „*Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita*“.

⁴⁹ Tamtéž: „*(...)in qua si corpus vel reliquiae inferantur, fiet sepulchrum.*“

⁵⁰ Dig. 11, 7, 37, 1 Macer lib. 1 ad legem vicensimam hereditatium.

⁵¹ Dig. 11, 7, 6, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc et vendere et donare.*“

⁵² Dig. 11, 7, 11 Paulus lib. 27 ad ed.: „*Quod si locus monumenti hac lege venierit, ne in eum inferrentur, quos ius est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione id caveri oportet.*“

Může nastat situace, že budou ostatky uloženy do ještě nedokončeného monumentu. Tady se dostáváme do konfliktu dvou pravidel – jednak toho, že je v náboženském zájmu stavět a zdobit monumenty,⁵³ a jednak toho, že pohřební místo by se nemělo nijak měnit.⁵⁴ Tato situace je vyřešena tak, že nedokončený monument je možné dokončit; pokud ale už bylo místo zasvěceno, je potřeba, aby kněží určili potřebnou míru úprav, která nebude porušovat náboženská pravidla.⁵⁵

V případě, že je potřeba opravit poškozený nebo zborcený monument, je povoleno ho opravit, pokud nebudou porušeny ostatky (dosl. pokud se jich nebude dotýkáno).⁵⁶

Je zajímavé, že monument je zmíněn v Paulových Sentencích, kde je uvedeno, že nikdo nemá právo bydlet (*ius habitationis*)⁵⁷ v blízkosti monumentu nebo na monumentu (přesněji říká, že toto právo neexistuje), protože samotná blízkost lidí k tomuto místu je hříchem. Porušení tohoto je považováno za zločin a jako trest jsou uvedeny veřejné práce (*opera publica*) nebo vyhnanství (*exilium*), podle postavení pachatele.⁵⁸ Není jasné, pro jaké monumenty toto platí (jestli i pro pamětní, nebo jen pro pohřební),⁵⁹ ale vzhledem k tvrdosti trestu by se dalo předpokládat, že to platí jen pro zasvěcené pohřební monumenty (a že se jedná o sakrilegium).

Dále je třeba uvést ještě jeden pojem, který souvisí s pamětním monumentem – kenotaf (*cenotaphium*, κενοτάφιον). Jedná se o „prázdný hrob“ – je to symbolický náhrobek či hrobka, který slouží jako připomínka osoby, která je pohřbena jinde. Florentinus uvádí, že je to jen jiný výraz pro pamětní monument;⁶⁰ Ulpianus ale

⁵³ Dig. 11, 8, 1, 6 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „(...)quia religionis interest monumenta exstrui et exornari.“

⁵⁴ Dig. 11, 7, 12, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „Senatus consulto cavetur, ne usus sepulchrorum permutationibus polluat.“

⁵⁵ Dig. 11, 8, 5, 1 Ulpianus lib. 1 opinionum: „Sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit.“

⁵⁶ Dig. 47, 12, 7 Marcianus lib. 3 institutionum: „corruptum et lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere.“

⁵⁷ Věcné právo bydlet v cizím domě či bytě, mající povahu práva užívacího nebo požívacího; viz BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 163.

⁵⁸ Pauli Sententiae 1, 21, 12: „Neque iuxta monumentum neque supra monumentum habitandi ius est: contactu enim conversationis humanae piaculum admittitur: et qui contra ea fecerit, pro qualitate personae vel opere publico vel exilio multatur.“

⁵⁹ Nebo se tím možná dokonce myslí obecně hrob/ka? Zákaz bydlení v hrobce uvádí i Ulpianus (Dig. 47, 12, 3, pr.), za takoveto jednání však uvádí mnohem mírnější trest – pokutu 200 zlatých.

⁶⁰ Dig. 11, 7, 42 Florentinus lib. 7 institutionum.

monument a kenotaf rozlišuje, když píše, že pokud se monument stane kenotafem, musí být výslovně povolen jeho prodej.⁶¹

Bylo zřejmě předmětem sporů, jestli je kenotaf zasvěceným místem. Marcianus uvádí názor, že ano (a dovolává se přitom názoru neprávnicka Vergilia),⁶² ale reskriptem Božských bratrů⁶³ bylo určeno, že kenotaf zasvěcené místo není.⁶⁴

2.2.3 Ztráta území

V době starého Říma nebyly neobvyklé války a s nimi spojené ztráty či (znovu)nabývání území. Proto bylo potřeba vyřešit otázku, co se stane, pokud zasvěcené (nebo svaté) místo padne do rukou nepřátel. Status těchto míst, jak už bylo řečeno dříve, byl v principu náboženský. Nebyla tedy pro ně důležitá změna státu, který nad nimi vykonával svou suverenitu, ani způsob, jakým byly ztraceny, ale fakt, že přešly ze sféry vlivu římského náboženství pod náboženství jiné (cizí, nepřátelské). Je tedy logické, že za těchto okolností ztrácely božskou ochranu, které požívaly na území Říma (a tedy na území vlivu římských bohů), a mělo se za to, že přestávají být zasvěcená (nebo svatá). Tento stav je přirovnán k situaci, kdy svobodný člověk padne do otroctví (například tedy do zajetí nepřátel), a ztratí tedy svůj status svobodného člověka; dalo by se říci, že zasvěcené místo je v rukou nepřátel „zajato“ nebo „zotročeno“. Svůj status ale neztrácí definitivně; pokud je místo z rukou nepřítele osvobozeno, jeho status se mu navrácí zpět. Toto je opět přirovnáno k zajatému člověku, když se uvádí, že svůj stav získává „jakoby právem postliminia“,⁶⁵ tedy jako by zajatý občan po návratu ze zajetí vstupoval se zpětnou účinností do dřívějších právních vztahů.⁶⁶

V této souvislosti je také potřeba uvést, že v opačné situaci, to znamená, když nepřátelské hroby (*sepulchra hostium*) padly do rukou Římanům, nebyly považovány za

⁶¹ Dig. 11, 7, 6, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si adhuc monumentum purum est, poterit quis hoc et vendere et donare. Si cenotaphium fit, posse hoc venire dicendum est.*“

⁶² Dig. 1, 8, 6, 5 Marcianus lib. 3 institutionum: „*Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis in ea re est vergilius.*“

⁶³ *Divi fratres*, tj. Marcus Aurelius a Lucius Verus, viz BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 134.

⁶⁴ Dig. 11, 7, 6, 1, Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si cenotaphium fit, posse hoc venire dicendum est: nec enim esse hoc religiosum divi fratres rescripserunt.*“; viz také Dig. 1, 8, 7.

⁶⁵ *Ius postliminium* viz např. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 63, nebo BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 257.

⁶⁶ Dig. 11, 7, 36 Pomponius lib. 26 ad Quintum Mucium: „*Cum loca capta sunt ab hostibus, omnia desinunt religiosa vel sacra esse, sicut homines liberi in servitutem perveniunt: quod si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restituuntur.*“

zasvěcená místa a nepožívaly právní ochrany, která by jinak zasvěceným místům náležela.⁶⁷

2.2.4 Místní omezení

Pokud jde o vznik zasvěceného místa, jsou důležité dva aspekty – kdo může zasvětit konkrétní místo (obecně může místo zasvětit každý občan, jak bylo řečeno výše), a kde se toto místo může nacházet.

Zákon dvanácti desek (a pravděpodobně již předtím *mos maiorum*) zakazoval pohřbívání mrtvých uvnitř hranic města – *intra pomerium* („Mrtvého člověka ve městě nepohřbívej ani nespaluj.“).⁶⁸ Jen malé děti mohly být někdy pohřbívány v obvodu obytného domu.⁶⁹ Při rozšiřování hranic města byla dokonce rušena stará pohřebiště, která by se nově nacházela uvnitř hranic, a byla vytlačována za novou hranici vzniklou rozšířením.⁷⁰ Ještě z klasické doby je dochován jasný zákaz pohřbívání ve městě, když se v Paulových Sentencích uvádí, že uvnitř městských hradeb (*intra muros civitatis*) není možné pohřbívat ani spalovat tělo,⁷¹ a že pokud by se tak stalo, budou tím poskvrněny/znesvěceny (*funesto*) svaté povinnosti obce (*sacra civitatis*); kdo by toto porušil, má být potrestán v mimořádném řízení (*extra ordinem punitur*).⁷² Postupně se ale dodržování tohoto pravidla začalo rozvolňovat, když bylo v prostoru města umožněno pohřbívání význačných osobností jako zvláštní výsada za zásluhy o obec.⁷³ I za císařství ale platí obecný zákaz pohřbívání ve městě, když bylo v reskriptu císaře Hadriána stanovena pokuta 40 aureů tomu, kdo tak učiní, a také úředníkovi, který to dovolí.⁷⁴

⁶⁷ Dig. 47, 12, 4 Paulus lib. 27 ad ed. Praetoris: „*Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt: ideoque lapides inde sublato in quemlibet usum convertere possumus: non sepulchri violati actio competit.*“

⁶⁸ Citováno podle SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, str. 46/47: („*HOMINEM MORTUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.*“).

⁶⁹ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, str. 421.

⁷⁰ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiasae*. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 68.

⁷¹ Pauli Sententiae 1, 21, 3: „*Intra muros civitatis corpus sepulturae dari non potest vel ustrina fieri.*“

⁷² Pauli Sententiae 1, 21, 2: „*Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis: et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.*“

⁷³ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiasae*. In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 68, viz také GROH, Vladimír. *Starý Řím* str. 421.

⁷⁴ Dig. 47, 12, 3, 5 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos qui in civitate sepeliunt, quam fisco inferri iussit, et in magistratus eadem qui passi sunt, et locum publicari iussit et corpus transferri.*“

Další místní omezení, obsažené také už v Zákoně dvanácti desek, je zákaz pohřbívání pod určitou minimální vzdálenost od cizí stavby proti vůli jejího vlastníka. Podle dochovaného Ciceronova textu se jedná o 60 stop,⁷⁵ v jejichž rámci se nesmělo pohřbívát ani spalovat („zřizovat hranici nebo nový hrob do vzdálenosti 60 stop proti vůli vlastníka cizích stavení zakazuje.“).⁷⁶ Toto omezení vydrželo až do justiniánské doby, kde na něj odkazují Digesta;⁷⁷ hovoří sice pouze o „zákonem povolené vzdálenosti“ (*intra legitimum modum*), ale dá se předpokládat, že odkazují právě na tuto vzdálenost.

Poslední místní omezení, jak uvádí Gaius, se týkalo pozemků na provinciích. Podle Gaia mohla zasvěcená půda vzniknout pouze na pozemcích ležících v Itálii, protože pouze k nim mohl mít občan kviritské vlastnictví. Pozemky v provinciích byly ve vlastnictví státu (nebo u císařských provincií ve vlastnictví císaře), a občané k nim měli pouze zvláštní druh provinčního vlastnictví⁷⁸ (Gaius uvádí držbu nebo právo poživací – *possessio vel ususfructus*). Z tohoto důvodu nebylo možné v pravém slova smyslu zasvětit místo, ale při splnění všech podmínek pro zasvěcení bylo jako zasvěcené posuzováno.⁷⁹ V poklasické době se však rozdílily mezi půdou Italskou a provinční začaly stírat a v justiniánské době již zcela zmizely,⁸⁰ takže toto omezení se stalo zastaralým a v Digestech ani v Institucích již není uvedeno.

2.2.5 Dočasné uložení ostatků, jejich přesun, uložení na více místech

Pokud někdo uložil tělo s tím, že má být někdy v budoucnu přesunuto jinam, místo takového dočasného uložení tím nezasvětil. To je samozřejmé u přesunů těla bezprostředně směřující k definitivnímu pohřbu; při dopravě ostatků zemřelého na delší vzdálenosti, například ze vzdálenějších provincií, jistě vznikaly situace, kdy bylo potřeba tělo na krátký čas někam odložit, a nikoho by asi nenapadlo, že se toto místo stane zasvěceným. Platí to ale i o uložení na delší dobu, kdy se ostatky dají do

⁷⁵ Převáděno na moderní jednotky se jedná o 17,8 metru.

⁷⁶ Cic. De leg. II 24 61; citováno podle SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*, str. 48/49: „*rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adigi aedes invito domino.*“

⁷⁷ Dig. 11, 8, 3, 1 Pomponius lib. 9 ad Sabinum.

⁷⁸ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 158.

⁷⁹ Gaius Inst. II 7: „*Sed provinciali solo placet plerique solum religiosum non fieri, quia in eo solo dominum populi Romani est vel Caesaris, non autem possessionem tantum vel ususfructum habere videmur; utique tamen, etiamsi non sit religiosum, pro religio habetur.*“

⁸⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 159.

sarkofágu, ale ten se ještě neumístí na místo věčného odpočinku, ale z nějakého důvodu (pokud se například musí počkat, než se vybuduje hrobka) se dočasně umístí jinam. Podstatný je úmysl, a pokud se počítá s dalším přesunem ostatků, místo nebude zasvěceno.⁸¹

I definitivně pohřbené ostatky, ležící na zasvěceném místě, mohou být za určitých okolností přesunuty na jiné místo. Obecně sice platí přísný zákaz narušování hrobů, ale v nutných případech může být tělo přesunuto.⁸² Paulovi Sentence uvádí, že pokud hrozí zatopení hrobu rozvodněnou řekou, nebo jiné bezprostřední nebezpečí zničení, mohou být již pohřbené ostatky přesunuty na bezpečné místo; je zajímavé, že se takovýto přesun má uskutečnit v noci.⁸³ Ostatky je také možné přesunout, pokud je to povoleno kněžími. V případě legitimního přesunu ostatků místo přestává být zasvěceným.⁸⁴

Dále může nastat situace, kdy budou ostatky jednoho člověka pohřbeny na více místech. V tomto případě se vychází z názoru, že jeden zesnulý má pouze jeden pohřeb a může vytvořit pouze jeden hrob, tj. jedno zasvěcené místo. Zasvěť se to místo, kde je pohřbena nejdůležitější část těla, za kterou se považuje hlava. Je zajímavé vysvětlení tohoto postoje, které má jasné náboženské důvody – Paulus uvádí, že hlava je nejdůležitější proto, že se podle ní dělají posmrtné masky (*imagines*), podle kterých je zemřelý po smrti připomínán (dosl. „poznáván“ – *cognosco*).⁸⁵

2.3 Práva spojená s pohřbíváním

K zasvěcení místa bylo, jak už bylo uvedeno výše, potřeba splnit nejen objektivní požadavky (tedy především zákaz pohřbívání ve městech), ale také (a možná

⁸¹ Dig. 11, 7, 39 Marcianus lib. 3 institutionum: „*videtur autem terra conditum et si in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur.*“, Dig. 11, 7, 40 Paulus lib. 3 quaestionum: „*Si quis enim eo animo corpus intulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre magisque temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum et quasi aeterna sede dare destinaverit, manebit locus profanus.*“

⁸² Dig. 11, 7, 39 Marcianus lib. 3 institutionum: „*Sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre non est denegandum.*“

⁸³ Pauli Sententiae 1, 21, 1: „*Ob incursum fluminis vel metum ruinae corpus iam perpetuae sepulturae traditum sollemnibus redditis sacrificiis per noctem in alium locum transferri potest.*“

⁸⁴ Dig. 11, 7, 44 Paulus lib. 3 quaestionum: „*Cum autem impetratur, ut reliquiae transferantur, desinit locus religiosus esse.*“

⁸⁵ Dig. 11, 7, 44 Paulus lib. 3 quaestionum: „*Cum in diverisis locis sepultum est, uterque quidem locus religiosus non fit, quia una sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem videtur illum religiosum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput, cuius imago fit, inde cognoscimur.*“

především) požadavky subjektivní. Místo zasvětil pouze ten, kdo k tomu měl právo. Tato podkapitola se bude zabývat možností zasvěcení místa ve vztahu k osobě, která provedla pohřeb, a možností pohřbu v již zasvěceném místě.

2.3.1 *Ius inferendi, ius sepulchri*

Pro vytvoření zasvěceného místa je zásadním pojmem *ius inferendi* (nebo také *ius mortuum inferendi*). Jedná se o právo pohřbit sebe nebo jiného do určitého hrobu,⁸⁶ resp. na určitém místě. Jde tedy o vztah konkrétní osoby ke konkrétnímu pozemku, který určuje, zda (a případně kdo) může být na tomto pozemku zákonně pohřben (čímž bude splněna jedna z podmínek pro vytvoření zasvěceného místa). Toto právo měl zejména jediný kviritský vlastník pozemku nezatíženého jinými právy (např. služebnostmi). Jak bylo řečeno výše, někdy je v pramenech uváděn právě tento případ v samotné definici zasvěcené věci. V ostatních případech, ke kterým je dochována relativně propracovaná úprava v Digestech, je ale situace složitější, a bude rozebrána dále.

Druhý pojem, který je na tomto místě potřeba uvést, je *ius sepulchri*. Toto právo se týká již existujících hrobů a hrobek a jeho obsahem je právo (a zároveň i povinnost) pečovat o hrob nebo hrobku a starat se o kult Manů tam pochovaných osob. Příslušelo rodinným příslušníkům pohřbených osob, a dále také testamentárním dědicům - nikoliv tedy dědicům ze zákona (pokud jim toto právo nepříslušelo jakožto rodinným příslušníkům); ti na rozdíl od dědiců ze závěti nebyli vybráni samotným zůstavitelem.⁸⁷ Zůstavitel si tedy mohl (a měl) sám vybrat, kdo (spolu s jeho majetkem) zdědí i povinnost vykonávat náboženské úkony týkající se jeho Manů.

V poklasickém právu (a tedy i v justiniánské kodifikaci) tato dvě práva splynula a přestala se rozlišovat.⁸⁸

Tato práva se nedají získat dlouhou držbou (dlouhodobým faktickým vykonáváním), dají se získat pouze ze zákonných důvodů.⁸⁹

⁸⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 188.

⁸⁷ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 189, dále také SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 217.

⁸⁸ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 189, SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 223.

⁸⁹ Dig. 11, 8, 4 Ulpianus lib. secundo responsorum: „*Longa possessione ius sepulchri non tribui ei, cui iure non competit.*“

2.3.2 Hrobky rodinné a hrobky dědické

Vzhledem k tomu, že do hrobek se běžně pohřbívalo víc lidí, bylo třeba řešit otázku, na které osoby přechází po smrti otce rodiny právo pohřbívat v určité hrobce, ke které mu příslušelo *ius inferendi/sepulchri*. Hrobky podle tohoto kritéria dělilo klasické právo na hrobky rodinné (*sepulchra familiaria*) a hrobky dědické (*sepulchra hereditaria*). Zda bude hrobka rodinná nebo dědická určoval zřizovatel hrobky. Není ale vyloučen ani případ, že si zřizovatel hrobky určí, že v ní nemůže být kromě něho pohřben nikdo jiný. V tomto případě musí dědic respektovat vůli zůstavitele, protože ten má právo požadovat, aby byl pohřben sám; stejně tak může zřizovatel hrobky určit i jiné omezení ohledně osob, které mohou být v jeho hrobce pohřbeny. I v tomto případě ale Ulpianus používá pro hrobku označení dědická. Pokud toto dědic poruší, může být žalován na odstranění pohřbeného těla pomocí *actionis sepulchri violati*;⁹⁰ zřejmě šlo o častý případ, protože byla tato situace řešena císařským reskriptem.⁹¹

U rodinné hrobky přecházelo právo pohřbívat pouze na potomky (agnáty) zřizovatele,⁹² zatímco u dědické hrobky přecházelo toto právo na všechny dědice (a dále na jejich dědice, atd.). Toto dělení však časem ztratilo na důležitosti, když Digesta (fragmentem z Ulpiana) uvádějí, že do obou typů hrobek můžou být po právu i bez souhlasu ostatních dědiců pohřbeni všichni dědicové i ostatní nástupci, bez ohledu na to jak velkou část pozůstalosti zdědí a jestli jsou dědici ze zákona nebo ze závěti, a mohou také pohřbívat ostatní⁹³ (přechází na ně tedy plnohodnotné *ius inferendi* ve vztahu k hrobce).

Ius inferendi dále přechází na všechny descendenty zůstavitele, emancipované i neemancipované, bez ohledu na to, zda se stali dědici. V omezené míře přechází toto právo dokonce i na vyděděné příbuzné, pokud to zůstavitel (jedinající z „ospravedlněné nenávisti“ – *iusto odio*) výslovně nezakázal; tito však nemůžou v hrobce pohřbívat

⁹⁰ Viz dále, podkapitola 3.5.

⁹¹ Dig. 47, 12, 3, 3 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit: licet enim cavere testatori, ne quis eo inferatur, ut rescripto imperatoris Antonini cavetur: servari enim voluntatem eius oportere.*“

⁹² To uvádí BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 292 a SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 216; Gaius v Dig. 11, 7, 5 ale používá obecnější termín „rodina“.

⁹³ Dig. 11, 7, 6 pr. Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sed in utroque heredibus quidem ceterisque successoribus qualescumque fuerint licet sepeliri et mortuum inferre, etiamsi ex minima parte heredes ex testamento vel ab intestato sint, licet non consentiant alii.*“

kohokoliv, ale pouze sebe a svoje potomky. Na propuštěnce zůstavitele se toto právo nepřenáší. Propuštěnci mohou *ius inferendi* k hrobce svého patrona získat pouze v případě, že se stanou jeho dědici a právo na ně přejde z tohoto důvodu.⁹⁴

Již z předchozího odstavce je patrné, že byla silná tendence zachovávat přístup k možnosti pohřbívání v hrobkách předků, a bylo to umožňováno širokému okruhu osob. Toto je ještě výraznější v případě, že byla dědici odňata pozůstalost, protože byl nehodný (*indignus*)⁹⁵ – i v tomto případě, to je v případě nějakého zavrženého jednání proti zůstaviteli, mu jsou zachována jeho pohřební práva, jakoby byl stále dědicem.⁹⁶

Z výše uvedeného vyplývá, že *ius inferendi* k jedné hrobce mohl mít (zejména po delším čase) větší počet lidí. Své právo mohli vykonávat (s ohledem na uvedená omezení) volně, nepotřebovali k tomu souhlas ostatních, kterým také svědčilo *ius inferendi*.⁹⁷

2.3.3 Vztah dotčených osob k pozemku

Dále se musíme zabývat situacemi, kdy nenastane pro zasvěcení ideální situace, že by pohřbíval vlastník na svém, právy cizích osob nezátíženém, pozemku, ale objeví se v některém aspektu této situace problém. V celé úpravě pohřbívání je patrná tendence podporovat možnost pohřbu, protože je v zájmu celé společnosti, aby byly ostatky pohřbívány co nejrychleji a aby to mohl činit co nejširší okruh osob⁹⁸ (tato tendence

⁹⁴ Dig. 11, 7, 6, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Liberis autem cuiuscumque sexus vel gradus etiam filiis familiae et emancipatis idem ius concessum est, sive extiterint heredes sive sese abstineant. Exhereditatis autem, nisi specialiter testator iusto odio commotus eos vetuerit, humanitatis gratia tantum sepeliri, non etiam alios praeter suam posteritatem inferre licet. Liberti autem nec sepeliri nec alios inferre poterunt, nisi heredes extiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse: et ita Papinianus respondit et saepissime idem constitutum est.*“

⁹⁵ Nehodný dědic je ten, kdo se vážně provinil vůči zůstaviteli (například mařil nebo vynucoval závěť, způsobil nebo nepomstil smrt zůstavitele); nehodný dědic nemá od zůstavitele po jeho smrti nic získat, a pokud už něco získal, má mu to být odňato. Viz. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 172.

⁹⁶ Dig. 11, 7, 33 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Si quis fuit heres, deinde hereditas ablata sit ei quasi indigno, magis est, ut penes eum iura sepulchrorum remaneant.*“

⁹⁷ Marcianus v Dig. 1, 8, 6, 4 uvádí, že pokud je hrobka ve spoluvlastnictví více osob, může kterákoliv z nich v ní pohřbívat i bez souhlasu ostatních. Ale vzhledem k tomu, že hrobka je *res extra commercium*, nemůže být samozřejmě ve vlastnictví, a tím spíše ve spoluvlastnictví, takže mám za to, že se dá předpokládat, že Marcianus tady myslí právě *ius inferendi* několika osob k jedné hrobce. („*In commune autem sepulchrum etiam invitis ceteris licet inferre.*“)

⁹⁸ Dig. 11, 7, 43 Papinianus lib. 8 quaestionum: „*Nam propter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera iacerent.*“

bude ještě patrnější v úpravě náhrady pohřebních nákladů), ale přeci jen nastávaly situace, kdy se toto pravidlo dostávalo do konfliktu s jinými právy ostatních osob, a na ty bylo samozřejmě potřeba brát také ohled.

Tyto situace můžeme pro přehlednost rozdělit na dvě skupiny – jednak na skupinu, kde je důležitý vztah pozemku a/nebo pohřbívajícího k zemřelému/zůstaviteli (hlavně jestli byl pozemek v jeho vlastnictví, zda byl zanechán dědici nebo byl odkázán legátem, zda pohřbívá dědic), a jednak na skupinu, kde se k pozemku váží nějaká práva jiných osob (poživací právo, pozemkové služebnosti, zástavní právo, spoluvlastnictví). Můžou ale nastat i situace, kdy se tyto skupiny spojí (například možnost pohřbu na pozemku zůstavitele, ke kterému zřídil v závěti poživací právo). Netřeba snad dodávat, že v těchto případech se bude vždy jednat o nezasvěcenou půdu, a bude se řešit možnost jejího zasvěcení.

Obecně platí pravidlo, že pokud všechny dotčené strany souhlasí, místo může být zasvěceno.⁹⁹ Toto pravidlo je pak dále konkretizováno a opakováno v jednotlivých možných situacích.

Asi nejsilnější zásada, týkající se vztahu pozemku a zesnulého, je ta, že je správné a žádoucí, aby byl člověk pohřben na pozemku, který mu za života patřil, a to zvláště v případě, že si nějaký svůj pozemek pro svůj pohřeb přímo vybral. V tomto případě bude místo zasvěceno bez ohledu na to, kdo ho pohřbí (s jednou, dále uvedenou, výjimkou). Může (a měl) by to udělat dědic, případně předpokládaný dědic ze závěti, ale pokud bude tato osoba nepřítomná nebo nečinná, může zařídit pohřeb i někdo jiný. Zde se vychází z toho, že mohlo trvat velmi dlouho, než se dědic rozhodl ujmout se dědictví, případně než byl dědic určen, a nemohlo by se na toto čekat. Ve prospěch rychlosti pohřbu svědčí také pravidlo, že i pokud předpokládaný dědic zůstavitele pohřbí, nemá se za to, že by jednal jako dědic (že se ujmul dědictví), nebo že se prohlašuje za dědice; dědic ze závěti tedy mohl pohřbít zůstavitele beze strachu z toho, že poté nebude moci případně dědictví odmítnout.¹⁰⁰

⁹⁹ Dig. 11, 7, 3 Paulus lib. 27 ad ed.: „*Ex consensu tamen omnium utilius est dicere religiosum posse fieri, idque pomponius scribit.*“

¹⁰⁰ Dig. 11, 7, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Scriptus heres prius quam hereditatem adeat patrem familias mortuum inferendo locum facit religiosum, nec quis putet hoc ipso pro herede eum gerere: finge enim adhuc eum deliberare de adeunda hereditate. Ego etiam si non heres eum intulerit, sed quivis alius herede cessante vel absente vel verente ne pro herede gerere videatur, tamen locum religiosum facere puto: plerumque enim defuncti ante sepeliuntur, quam quis heres eis existet. Sed tunc locus fit religiosus,*

Dokonce i v případě, že si zůstavitel vybere ke svému pohřbu místo, které odkáže legátem, může ho tam dědic pohřbít a místo tak zasvětit, pokud by nemohl být bez problémů pohřben na jiném místě.¹⁰¹ Není výslovně uvedeno, zda může dědic pohřbít zůstavitele na legátem odkázaném pozemku i v situaci, kdy si zůstavitel toto výslovně nepřál; vzhledem k formulaci uvedeného fragmentu mám ale za to, že to možné není, a pokud by se tak stalo, místo by nebylo zasvěceno. Nasvědčuje tomu i výslovně uvedené pravidlo, že pokud je pozemek zanechán jako podmíněný odkaz a dědic na něm pohřbí něčí ostatky v době, kdy podmínka ještě nebyla rozhodnuta, místo nezasvěťí.¹⁰²

Pokud je pozemek zatížen poživacím právem (*ususfructus*), nemůže ho zasvětit ani ten, komu svědčí poživací právo, ani ten, komu náleží holé vlastnictví (*nuda proprietatis*; vlastník pozemku zatíženého poživacím právem se označuje jako *dominus proprietatis* nebo *proprietarius*),¹⁰³ proti vůli druhé strany. Pokud však oba souhlasí, místo bude zasvěceno. Z tohoto pravidla je možná výjimka v případě, že *dominus proprietatis* pohřbí na zatíženém pozemku osobu, která odkázala k tomuto pozemku poživací právo (tedy zůstavitele, bývalého majitele pozemku), pokud nemůže být bez problémů pohřbena jinde; v tomto případě místo zasvěťí i proti vůli usufruktuáře.¹⁰⁴ Pokud zůstavitel odkáže samostatnými odkazy poživací právo k více pozemkům více osobám, může být pohřben na kterémkoliv z nich; je na dědici, aby určil, na kterém pozemku bude pohřben. Ale dotčený usufruktuář může žalovat dědice na hodnotu, o kterou byla zmenšena hodnota jeho práva.¹⁰⁵

cum defuncti fuit: naturaliter enim videtur ad mortuum pertinere locus in quem infertur, praesertim si in eum locum inferatur, in quem ipse destinavit“.

¹⁰¹ Dig. 11, 7, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*usque adeo, ut etiamsi in legatum locum sit illatus ab herede, illatione tamen testatoris fit religiosus, si modo in alium locum tam oportune inferri non potuit.*“

¹⁰² Dig. 11, 7, 34 Paulus lib. 64 ad ed.: „*Si locus sub condicione legatus sit, interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum.*“

¹⁰³ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 319.

¹⁰⁴ Dig. 11, 7, 2, 7 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si usum fructum quis habeat, religiosum locum non facit. Sed et si alius proprietatem. Alius usum fructum habuit, non faciet locum religiosum nec proprietarius, nisi forte ipsum qui usum fructum legaverit intulerit, cum in alium locum inferri tam oportune non posset: et ita Iulianus scribit. Alias autem invito fructuario locus religiosus non fiet: sed si consentiat fructuarius, magis est ut locus religiosus fiat.*“

¹⁰⁵ Dig. 11, 7, 46, pr. Scaevola lib. secundo quaestionum: „*Si plura praedia quis habuit et omnium usum fructum separatim legaverit, poterit in unum inferri et electio erit heredis et gratificationi locus: sed fructuario utilem actionem in heredem dandam ad id recipiendum, quod propter eam electionem minutus est usus fructus.*“

Místo zatížené pozemkovou služebností nemůže být zasvěceno bez souhlasu osoby oprávněné z té služebnosti. Pokud ale tato osoba může svá práva bez problémů vykonávat za použití jiného pozemku, nemá se za to, že jsou poškozena její práva, a místo může být zasvěceno i bez jejího souhlasu.¹⁰⁶

Pokud dá někdo pozemek do zástavy (*pignus*), může ho zasvětit, pokud na něm bude vykonávat své pohřební právo (dosl. pokud pohřbí „své mrtvé“ – *mortuum suorum*),¹⁰⁷ nebo pokud na něm bude sám pohřben. Ale nemůže toto právo přenést na jiného.¹⁰⁸

V případě pozemku, který je ve spoluvlastnictví více osob, je potřeba pro pohřeb souhlas všech spoluvlastníků.¹⁰⁹ V souladu s obecnou zásadou, že každý může být pohřben na svém pozemku, ale platí výjimka pro jednotlivé spoluvlastníky – každý spoluvlastník může být pohřben na pozemku, ke kterému vlastní podíl, i bez souhlasu ostatních spoluvlastníků, zvláště pokud nemůže být pohřben jinam.¹¹⁰ Pokud společník¹¹¹ pohřbí na společném pozemku bez vědomí ostatních společníků, může být žalován na rozdělení spoluvlastnictví (*actio communi dividundo*) nebo na rozdělení zděděného majetku (*actio familiae erciscundae*).¹¹²

Zřít hrob je možné i na cizím pozemku, pokud s tím jeho majitel souhlasí. Je zajímavé, že v tomto případě stačí k tomu, aby bylo místo zasvěceno, i dodatečný souhlas vlastníka.¹¹³

¹⁰⁶ Dig. 11, 7, 2, 8: „*Locum qui servit nemo religiosum facit, nisi consentiat is cui servitus debetur. Sed si non minus commode per alium locum servitute uti potest, non videtur servitutis impediendae causa id fieri, et ideo religiosus fit: et sane habet hoc rationem.*“

¹⁰⁷ Oba anglické překlady na tomto místě uvádějí pojem „příslušníky své rodiny“.

¹⁰⁸ Dig. 11, 7, 2, 9: „*Is qui pignori dedit agrum si in eum suorum mortuum intulerit, religiosum eum facit: sed et si ipse inferatur, idem est: ceterum alii concedere non potest.*“

¹⁰⁹ Pohřeb je zajisté dispozice přesahující běžnou míru užívání, a pro všechna taková jednání je potřeba výslovný souhlas všech spoluvlastníků, bez ohledu na velikost podílu. (KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 157.)

¹¹⁰ Dig. 11, 7, 41 Callistratus lib. secundo institutionum: „*Si plures sint domini eius loci, ubi mortuus inferitur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur: nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat etiam sine ceterorum consensu, maxime cum alius non sit locus in quo sepeliretur.*“

¹¹¹ Na rozdíl od fragmentu 11, 7, 41, kde se používá obecný pojem „vlastník“ (*dominus*), používá fragment 11, 7, 2, 1 pojem „společník“ (*socius*). Je otázka, jestli možnost žaloby na rozdělení kvůli pohřbu bez vědomí ostatních nemíří jen na společenství (*societas*), ale pokládám za pravděpodobné, že jde jen o nejasnost v terminologii a dá se to aplikovat i obecně na spoluvlastnictví (*condominium*).

¹¹² Dig. 11, 7, 2, 1: „*An et socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest: est tamen verius familiae erciscundae vel communi dividundo conveniri eum posse.*“

¹¹³ Dig. 1, 8, 6, 4 Marcianus lib. tertio institutionum: „*Sed et in alienum locum concedente domino licet inferre: et licet postea ratum habuerit quam illatus est mortuus, religiosus locus fit.*“

2.4 Náhrada pohřebních nákladů – *actio funeraria*

V právní úpravě pohřbívání se musela řešit ještě jedna zásadní otázka – nebylo důležité jen to, kdo může pohřbít ostatky a na jakém místě tak může (nebo dokonce má) učinit, ale také to, kdo ponese náklady takovéto činnosti. Tato otázka sice (na rozdíl od zde uvedených otázek ostatních) neměla vliv na status hrobu jakožto zasvěceného místa, byla však velmi důležitá pro to, aby se řádně a včas pohřbívalo – protože jak už bylo uvedeno výše, je v zájmu celé společnosti, aby ostatky nezůstávaly nepohřbeny.¹¹⁴

Z tohoto důvodu, a z důvodu celistvosti pojednání o *res religiosae* v této práci, se budeme v této kapitole zabývat pohřebními náklady, i když striktně vzato se zasvěcováním míst, případně s vlastností „vyloučenosti z obchodu“ míst zasvěcených, nespojujeme. Koneckonců i kompilátoři Digest měli zjevně za to, že to k problematice pohřbívání neodmyslitelně patří, když úpravu pohřebních nákladů protknuli celým sedmým titulem 11. knihy Digest, nazvaným „O zasvěcených věcech, pohřebních nákladech, jakožto i o tom, kdo může provést pohřeb“¹¹⁵ – a dokonce jí věnovali první fragment tohoto titulu.

2.4.1 Obsah a základní vlastnosti žaloby

Jak už vyplývá z předchozích odstavců, obsahem žaloby pro pohřeb je úhrada nákladů vynaložených na pohřeb tomu, komu takové náklady vznikly (tj. osobě, která vypravila nebo nechala vypravit pohřeb). Jedná se o obsahově poměrně specifickou žalobu, která nemá původ v civilním právu, ale pochází až z práva honorárního (praetorského).¹¹⁶

Při jejím posuzování hrála zásadní roli *aequitas*, tj. „smysl pro vyšší spravedlnost a prosazování obecného prospěchu“¹¹⁷ – Ulpianus výslovně uvádí, že *actio funeraria* je založena na úvaze o dobrém a spravedlivém (*ex bono et aequo*).¹¹⁸ Jednalo

¹¹⁴ Dig. 11, 7, 43 Papinianus lib. 8 quaestionum.

¹¹⁵ „*De religiosis et sumptibus funerum et ut funus ducere liceat.*“

¹¹⁶ K pojmu honorárního práva viz např. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 18 – 19.

¹¹⁷ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 19.

¹¹⁸ Dig. 11, 7, 14, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Haec actio quae funeraria dicitur ex bono et aequo oritur (...)*“, dále také Dig. 11, 7, 14, 10: „*Judicem, qui de ea aequitate cognoscit, (...)*“.

se tedy o žalobu *in bonum et aequum conceptae*, která dávala soudci širokou možnost k určení částky, ke které odsoudí žalovaného.¹¹⁹

Jednalo se o žalobu jakoby se smlouvy (*actio quasi ex contractu*),¹²⁰ která měla hodně společného s žalobou pro nároky z nepřikázaného jednatelství (*actio negotiorum gestorum*). Mohlo by se dokonce zdát, že jednání, zakládající nárok pro žalobu pro pohřeb, je nepřikázané jednatelství (v obou případech se jedná o obstarání záležitosti druhého, aniž by k tomu byl jednajícím vyzván a aniž by došlo k dohodě – jde tedy o jednostranné jednání)¹²¹ a mělo by tak také být žalováno. Někteří právníci (Ulpianus jmenuje Trebatia, Procula a Labeona) měli za to, že by se u žaloby pro pohřeb mělo postupovat jako u žaloby z nepřikázaného jednatelství.¹²² Ulpianus s tímto názorem ale nesouhlasí a uvádí, že v případě žaloby pro pohřeb je namíste volnější přístup k věci a širší aplikace *aequitatis*, než v případě nepřikázaného jednatelství.¹²³

Pro úplnost je třeba uvést, že žaloba pro pohřeb je *perpetua*¹²⁴ – neprohlášená. Náhrady pohřebních nákladů se tedy lze domáhat kdykoliv, pro podání žaloby není časové omezení.

Na několika místech v Digestech je zdůrazněno, že žaloba pro pohřeb se použije subsidiárně, pokud nebude možné použít nějakou jinou žalobu¹²⁵ – například žalobu na rozdělení zděděného majetku (*actio familiae erciscundae*), žalobu pro nároky z příkazní smlouvy (*actio mandati*),¹²⁶ nebo žalobu na vydání věna (*actio de dote*).¹²⁷

2.4.2 Povinnost pohřbít

Otázku, kdo by měl vypravit pohřeb, řeší prameny poměrně okrajově. Na prvním místě je samozřejmě ten případ, kdy si sám zemřelý někoho k provedení pohřbu vybere – ať už za života, nebo v závěti. Zde můžou nastat dvě odlišné situace – je potřeba rozlišovat, zda byla osoba pouze jednostranně vybrána, nebo s ní byla uzavřena příkazní smlouva.

¹¹⁹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 71.

¹²⁰ THOMAS, Philippus Johannes. *The actio funeraria*, In *Fundamina*, vol. 11, no. 1, str. 332.

¹²¹ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 258.

¹²² Dig. 11, 7, 14, 11, Dig. 11, 7, 14, 13 Ulpianus lib. 25 ad ed.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Dig. 11, 7, 31, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Haec actio non est annua, sed perpetua*“.

¹²⁵ Dig. 11, 7, 14, 12 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse*“.

¹²⁶ Dig. 11, 7, 14, 15 Ulpianus lib. 25 ad ed.

¹²⁷ Dig. 11, 7, 30, pr. Pomponius lib. 15 ad Sab.

Pokud byla pouze vybrána (*electus*), nehrozí jí v případě neuposlechnutí přání zemřelého žádná sankce, pokud jí nebylo za účelem náhrady nákladů zanechány (v závěti) nějaké prostředky (*emolumentum*). Pokud se potom nebude řídit vůlí zůstavitele a nevypraví jeho pohřeb, tyto prostředky jí nepřipadnou.¹²⁸

Zcela jiná situace ale nastane v případě, že zůstavitel s někým uzavřel příkazní smlouvu (*mandatum*) a za tímto účelem přijala peněžitou náhradu (*accepta pecunia*). Ve starší době byli právníci (Ulpianus uvádí Melu) zjevně toho názoru, že v případě porušení takového závazku má být žalováno žalobou pro podvod (*actio doli*);¹²⁹ tento postup však má tu nevýhodu, že formulový proces stál na principu pekuniární kondemnice,¹³⁰ mandatář tedy mohl být žalován pouze na peněžitou částku. Podle Ulpiana by se ale kvůli tomuto nedostatku neměla použít žaloba pro podvod, ale praetor by měl mandatáře v rámci kogničního řízení přinutit, aby pohřeb vypravil.¹³¹ Jedná se o jediný případ, kdy může být osoba, povinná vypravít pohřeb, k tomu přinucena.

Pokud si sám zemřelý nevybere osobu, která ho má pohřbít, mají tuto povinnost dědicové ze závěti (*scriptos heredes*), pokud nejsou ani ti, tak dědicové ze zákona (*legitimi heredes*) nebo pokrevní příbuzní (*cognati*).¹³² Zde však při nesplnění této povinnosti nehrozí žádná sankce, natožpak možnost donucení. Neznamená to ani, že by tyto osoby byly vždy ty, které budou moci býti žalovány žalobou pro pohřeb – jak bude uvedeno dále, i dědic může být, za určitých okolností, oprávněn k podání této žaloby.

Pokud se ani tyto osoby neujmou pohřbu, nebo jsou nepřítomné, může pohřeb vypravít kdokoliv. A tímto se dostáváme k první zásadní otázce, týkající se žaloby pro pohřeb – z jakého majetku jsou hrazeny náklady?

¹²⁸ Dig. 11, 7, 12, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur.*“

¹²⁹ Pratorská žaloba na náhradu podvodem vzniklé škody, případně na vydání pachatelova obohacení, měla infamující účinky. Viz např. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 98 – 99.

¹³⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 120.

¹³¹ Dig. 11, 7, 14, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si cui funeris sui curam testator mandaverit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit: credo tamen et extra ordinem eum a praetore compellendum funus ducere.*“

¹³² Dig. 11, 7, 12, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sin autem de hac re defunctus non cavet, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos: quosque suo ordine quo succedunt.*“

2.4.3 Proti čemu/komu *actio funeraria* směřuje

Na tomto místě by pravděpodobně bylo logické řešit otázku, kdo je z žaloby pro pohřeb aktivně legitimován. Poměrně obsáhlá kazuistická úprava osob a situací, které podmiňují možnost domáhat se nákladů pomocí této žaloby, je však navázána na určitá specifika týkající se toho, proti komu (nebo čemu) vlastně směřuje. Nejdříve zde tedy bude rozvedeno, z jakého majetku má být pohřeb uhrazen.

Základní zásada, na které celá koncepce žaloby pro pohřeb stojí, je ta, že pohřeb v podstatě hradí sám zemřelý. Zdůrazňuje to Ulpianus ve fragmentu, který byl kompilátory dán hned na začátek titulu 11, 7. Je v něm stanoveno, že když někdo vynaloží prostředky na pohřeb, má se za to, že je věřitelem zemřelého, nikoliv jeho dědice.¹³³ Prostředky tedy budou v zásadě vymáhány z majetku, který za života náležel zemřelému (většinou se bude jednat o pozůstalost, ale může se jednat například i o věno nebo pekulium). Až v důsledku přechodu vlastnického práva k tomuto majetku byly v praxi zpravidla žalovány jiné osoby, v jejichž vlastnictví už tento majetek v době žaloby byl.

Pokud by vždy byl k dispozici někdo, koho je možné žalovat, neměla by konstrukce nastíněná v předchozím odstavci moc praktického využití. Ale je tu jeden případ, který byl navíc pravděpodobně velmi častý, kdy nikdo takový nebyl – jde o institut ležící pozůstalosti (*hereditas iacens*). Jde o institut poklasického práva, jehož obsahem se stav, ve kterém se nachází pozůstalost (soubor majetkových práv) „v mezidobí mezi smrtí zůstavitelovou a okamžikem, kdy povoláný dědic přijímá a nabývá dědictví“.¹³⁴ Zatímco pozůstalost mohla zůstat bez dědice poměrně dlouhou dobu, pohřeb bylo samozřejmě potřeba vypravit co nejdříve.

Praetor měl proto široké pravomoci, pokud jde o určení výše náhrady nákladů pohřbu a jejich uhrazení z ležící pozůstalosti. V tomto stavu samozřejmě nebylo koho žalovat, praetor zde rozhodoval sám na žádost osoby, která by jinak mohla podat žalobu pro pohřeb. Po určení výše náhrady potřebnou částku uhradil z peněz patřících to pozůstalosti, a pokud nebyly, nařídil prodej věcí podléhajících rychlé zkáze a zatěžujících pozůstalost, a pokud ani to nestačilo, nařídil prodej nebo zastavení

¹³³ Dig. 11, 7, 1 Ulpianus lib. 10 ad ed.: „*Qui propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede.*“

¹³⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 297.

ostatního majetku (dosl. „zlata a stříbra“).¹³⁵ Mohl také vybrat dluhy od dlužníků pozůstalosti.¹³⁶ Pokud nestačil ani majetek v pozůstalosti, mohl být prodán i majetek odkázaný (legátem) – je jasně uvedeno, že je důležitější, aby byl zůstavitel pohřben na své náklady, než aby odkazovník obdržel odkaz.¹³⁷

Není bez zajímavosti, že v případě uhrazení nákladů z ležící pozůstalosti mohl nastat i případ, kdy bylo hrazeno osobě, která se posléze stala dědicem.

Další možnost, zajisté také častá, je věno (*dos*). Opět se zde projevuje pravidlo, že zemřelý si svůj pohřeb platí sám; věno sice nebyl v pravém slova smyslu v majetku ženy – jednalo se o relativně samostatnou část majetku manžela, ke které měl podstatným způsobem omezena dispoziční práva a která se, v justiniánské době, v případě smrti ženy vracela buď jejím dědicům, nebo jejímu otci.¹³⁸

Pohřeb ženy se měl platit z věna, protože to bylo jakoby jejím majetkem¹³⁹ - pohřební náklady jsou dluh věna¹⁴⁰ a měly by být z věna zaplacený.¹⁴¹ *Actio funeraria* je zde možná proti komukoliv, kdo získá po smrti ženy její věno,¹⁴² případně manžel, pokud ještě v době žaloby věno nevrátil¹⁴³ - zaplacenou částku potom odečte od věna, které vrátí otci manželky.¹⁴⁴ Poněkud nesystematicky ale Pomponius uvádí, že je možné

¹³⁵ Dig. 11, 7, 12, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Praetor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur.*“

¹³⁶ Dig. 11, 7, 13 Gaius lib. 19 ad ed. prov.: „*vel a debitoribus si facile exigi possit.*“

¹³⁷ Dig. 11, 7, 14, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sed et si res legatae sint a testatore de cuius funere agitur nec sit unde funeretur, ad eas quoque manus mittere oportet: satius est enim de suo testatorem funerari, quam aliquos legata consequi.*“

¹³⁸ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 141 – 142.

¹³⁹ Dig. 11, 7, 16 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*In eum, ad quem dotis nomine quid pervenerit, dat praetor funerariam actionem: aequissimum enim visum est veteribus mulieres quasi de patrimoniis suis ita de dotibus funerari et eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere, sive pater mulieris est sive maritus.*“

¹⁴⁰ Dig. 11, 7, 18 Iulianus lib. 10 digestorum: „*impensa enim funeris aes alienum dotis est.*“

¹⁴¹ Dig. 11, 7, 19 Ulpianus lib. 15 ad Sab.: „*ideoque etiam dos sentire hoc aes alienum debet.*“

¹⁴² Dig. 11, 7, 16 Ulpianus lib. 25 ad ed.

¹⁴³ Dig. 11, 7, 17 Papinianus lib. 3 responsorum: „*Sed si nondum pater dotem reciperaverit, vir solus convenietur reputaturus patri, quod eo nomine praestiterit.*“

¹⁴⁴ Dig. 11, 7, 29, 1 Gaius lib. 19 ad ed. prov.: „*Is qui filiam familias funeravit antequam dos patri reddatur, cum marito recte agit: reddita dote patrem obligatum habet. Utique autem, si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restitutus est.*“

žalovat i otce, kterému ještě nebylo vráceno věno; ten v tomto případě (a v případě, že pohřeb zaplatil sám), má žalovat svého zetě žalobou na vydání věna (*actio dotis*).¹⁴⁵

Pokus žena zanechá nejen věno, ale i nějaký další majetek (pozůstalost), má se pohřeb hradit poměrně podle jejich hodnoty.¹⁴⁶ Hodnota dědictví ženy se zde počítá po odečtení odkazů (*legatis*¹⁴⁷), propuštěných otroků (*manumissionis*¹⁴⁸) a dluhů (*aeris alieni*¹⁴⁹). Pokud manželé zemřou ve stejný okamžik, hradí pohřeb ženy dědicové jejího manžela poměrně podle toho, jak velká část věna na ně skrze dědictví po manželovi přejde.¹⁵⁰

Pokud žena věno nemá (případně jí ho manžel vrátil za trvání manželství, pokud to podle práva mohl učinit),¹⁵¹ hradí náklady její otec nebo její dědicové. Pokud ani to není možné, může být žalován manžel na částku přiměřenou jeho majetkovým poměrům – má se za to, že má morální povinnost zajistit pohřeb své ženy (jednalo by se o zavrženíhodné chování /*iniuria*/, kdyby tak neučinil).¹⁵² Pokud naopak zemře žena *sui iuris*, jejíž pozůstalost není solventní, má být pohřeb hrazen z jejího věna.¹⁵³

¹⁴⁵ Dig. 11, 7, 30, pr. Pomponius lib. 15 ad Sab.: „*Contra quoque quod pater in funus filiae impendit aut alio agente secum funeraticia praestitit, ipse actione de dote a marito recipit.*“

¹⁴⁶ Dig. 11, 7, 22 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Celsus scribit: quotiens mulier decedit, ex dote, quae penes virum remanet, et ceteris mulieris bonis pro portione funeranda est.*“, také Dig. 11, 7, 27, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sic pro rata et maritum et heredem conferre in funus oportet.*“

¹⁴⁷ Dig. 11, 7, 24 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Iulianus scribit: non deductis legatis.*“

¹⁴⁸ Dig. 11, 7, 25 Paulus lib. 25 ad ed.: „*Nec pretiis manumissorum.*“

¹⁴⁹ Dig. 11, 7, 26 Pomponius lib. 15 ad Sab.: „*Nec aere alieno deducto.*“

¹⁵⁰ Dig. 11, 7, 32, 1 Paulus lib. 27 ad ed.: „*Si eodem momento temporis vir et uxor decesserit, Labeo ait in heredem viri pro portione dotis dandam hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenit.*“

¹⁵¹ V tomto případě by nemohl být žalován pro pohřeb. Dig. 11, 7, 27, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Maritus funeraria non convenietur, si mulieri in matrimonio dotem solverit, ut marcellus scribit: quae sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum est.*“

¹⁵² Dig. 11, 7, 28 Pomponius lib. 15 ad Sab.: „*Quod si nulla dos esset, tunc omnem impensam patrem praestare debere atilicinus ait aut heredes eius mulieris, puta emancipatae. Quod si neque heredes habeat neque pater solvendo sit, maritum in quantum facere potest pro hoc conveniri, ne iniuria eius videretur quondam uxorem eius insepultam relinqui.*“

¹⁵³ Dig. 11, 7, 20, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Cum mater familias decedit nec est eius solvendo hereditas, funerari eam ex dote tantum oportet. Et ita Celsus scribit.*“

Pokud je pozůstalost insolventní, mají náklady na pohřeb přednost před všemi ostatními dluhy pozůstalosti.¹⁵⁴ Dá se předpokládat, že žaloba pro pohřeb by v tomto případě směřovala proti vydražiteli majetku (*bonorum emptor*).¹⁵⁵

Pohřeb osob, které nemají vlastní majetek (osoby *alieni iuris*, otroci), hradí zpravidla ten, do jehož moci patří. Za osoby v otcovské moci hradí otec rodiny,¹⁵⁶ za otroky jejich majitel.¹⁵⁷ Pokud má syn v otcovské moci táborové pekulium (*peculium castrense*¹⁵⁸), budou pohřeb hradit nejdříve dědicové pekulia – až pokud by nestačilo, může být žalován otec.¹⁵⁹

2.4.4 Výše náhrady pohřebních nákladů

Po určení majetku, ze kterého bude hrazeno, se dostáváme k otázce, jaká částka bude při úspěšné žalobě přiznána, jinak řečeno co se rozumí náklady na pohřeb pro potřeby žaloby pro pohřeb.

Obecně jsou náklady na pohřeb všechno, bez čeho by se pohřeb nemohl uskutečnit, přičemž se samozřejmě hradí (maximálně) skutečně vynaložená částka.¹⁶⁰ Patří mezi to samotné provedení pohřbu, úprava místa pro pohřeb,¹⁶¹ hodnota nebo nájem pozemku, doprava ostatků na místo pohřbu, úprava ostatků před pohřbem,¹⁶²

¹⁵⁴ Dig. 11, 7, 45 Maecenas lib. 8 fideicommissorum: „*Impensa funeris semper ex hereditate deducitur, quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona solvendo non sint.*“

¹⁵⁵ THOMAS, Philippus Johannes. *The actio funeraria*, In *Fundamina*, vol. 11, no. 1, str. 328.

¹⁵⁶ Dig. 11, 7, 21 Paulus lib. 27 ad ed.: „*In patrem, cuius in potestate fuerit is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.*“

¹⁵⁷ Dig. 11, 7, 31, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Qui servum alienum vel ancillam sepelivit, habet adversus dominum funerariam actionem.*“

¹⁵⁸ Táborové pekulium se dříve dědilo pouze ze závěti (pokud nebyla, získával ho otec), v justiniánské době se však již dědilo vždy, i intestátně. Viz KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 146.

¹⁵⁹ Dig. 11, 7, 31, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si filius familias miles sit et habeat castrense peculium, puto successores eius ante teneri, sic deinde ad patrem venire.*“

¹⁶⁰ Dig. 11, 7, 14, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*(...)continet autem funeris causa tantum impensam, non etiam ceterorum sumptuum.*“

¹⁶¹ Dig. 11, 7, 14, 3 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo fuit ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit, ut puta si quid impensum est in elationem mortui: sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit, quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur.*“

¹⁶² Dig. 11, 7, 37, pr. Macer lib. 1 ad legem vicensimam hereditatium: „*Funeris sumptus accipitur, quidquid corporis causa veluti unguentorum erogatum est, et pretium loci in quo defunctus humatus est,*

hodnota rakve a oblečení, ve kterém je zemřelý pohřben. V případě, že pohřbený zemřel v cizině, patří mezi náklady na pohřeb i doprava ostatků z ciziny a jejich ochrana při přepravě.¹⁶³ Je výslovně uvedeno, že pohřební monument není náklad na pohřeb, ani když jeho postavení nařídil zesnulý v závěti.¹⁶⁴

To vše má být v souladu s majetkem a postavením zesnulého.¹⁶⁵ Mělo by být přihlédnuto také k možnostem osoby, která nese náklady.¹⁶⁶ Dále by se mělo postupovat podle přání a pokynů zesnulého; to ale neplatí, pokud by to nebylo v souladu s jeho majetkem.¹⁶⁷ V případě porušení těchto pravidel (tj. překročení přiměřených výdajů) nemusí být přiznána celá vynaložená částka, ale pouze její část.

Pokud by naopak byl vystrojen pohřeb, který by byl s přihlédnutím k majetku a postavení zesnulého natolik levný, že by se dal chápat jako jeho urážka (*contumelia*), nebude přiznána žádná náhrada.¹⁶⁸

2.4.5 Aktivně legitimované osoby

Obecně vzato, k žalobě je oprávněn ten, kdo vypravil pohřeb¹⁶⁹ a kdo v souvislosti s ním vynaložil nějaké prostředky;¹⁷⁰ pro úplnost zopakujme, že žaloba

et si qua vectigalia sunt, vel sarcophagi et vectura: et quidquid corporis causa antequam sepeliatur consumptum est, funeris impensam esse existimo.“

¹⁶³ Dig. 11, 7, 14, 4 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Impensa peregre mortui quae facta est ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur: idemque et si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendandum factum sit, vel si quid in marmor vel vestem collocandam.*“

¹⁶⁴ Dig. 11, 7, 37, 1 Macer lib. 1 ad legem vicensimam hereditatium: „*Monumentum autem sepulchri id esse divus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositum sit. Itaque si amplum quid aedificari testator iusserit, veluti incircum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.*“

¹⁶⁵ Dig. 11, 7, 12, 5 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti.*“

¹⁶⁶ Dig. 11, 7, 14, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*(...)Aequum autem accipitur ex dignitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore et ex bona fide, ut neque plus imputetur sumptus nomine quam factum est neque tantum quantum factum est, si immodice factum est: deberet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factum est, et ipsius rei, quae ultra modum sine causa consumitur.*“

¹⁶⁷ Dig. 11, 7, 14, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*(...)Quid ergo si ex voluntate testatoris impensum est? Sciendum est nec voluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumptus rationem, pro modo autem facultatum sumptum fieri.*“

¹⁶⁸ Dig. 11, 7, 14, 10 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Iudicem, qui de ea aequitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur ita eum funerando.*“

bude směřovat proti tomu, kdo je za pohřeb odpovědný („koho se pohřeb týká“ – *pertineo*).¹⁷¹ Většina případů aplikace tohoto pravidla byla popsána v podkapitolách 3.4.2 a 3.4.3.

Na tomto místě třeba se zabývat spíše případy, kdy bude nějaká osoba, která by obecně mohla žalovat, o tuto možnost připravena – zejména kvůli pohnutkám, které jí k pohřbu vedly. Značná pozornost je totiž věnována rozlišení, zda osoba, která vypravila pohřeb, jednala vědomě a záměrně jako nepřikázaný jednatel (tedy měla vůli jednat za jiného), nebo jednala sama za sebe (z osobních důvodů). Pokud jednala na základě osobních pohnutek, na základě *pietatis* (zde hlavně ve smyslu oddanost k rodičům nebo dětem, synovská láska, poctivost, loajalita¹⁷²), má se za to, že nejedná v úmyslu nechat si nahradit vynaložené náklady, a proto jí v tomto případě nebude žaloba pro pohřeb přiznána. Nestačí, aby se tato *pietas* vztahovala pouze na to, že je někomu líto nepohřbených lidí,¹⁷³ musí jít o nějaký hlubší vztah.

Toto ale může vést k paradoxní situaci, kdy možný dědic, který ale v době pohřbu ještě není rozhodnut, zda dědictví přijme, má při tomto pohřbu před svědky prohlásit, že nejedná jako dědic (*gestio pro herede*), ale jedná právě z *pietatis*.¹⁷⁴ Potom by se ale s ohledem na výše uvedené vzdávali možnosti náhrady nákladů, pokud by se rozhodli dědictví nepřijmout. Proto je Ulpianem doporučeno, aby bylo učiněno podrobnější prohlášení, kdy možný dědic výslovně uvede všechny své pohnutky, které ho k pohřbu vedou¹⁷⁵. Může tak nastat i situace, kdy bude uvedeno, že osoba jedná

¹⁶⁹ Dig. 11, 7, 12, 3 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Hoc edictum iusta ex causa propositum est, ut qui funeravit persequatur id quod impendit.*“

¹⁷⁰ Dig. 11, 7, 12, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Praetor ait: "Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo."*“

¹⁷¹ Dig. 11, 7, 14, 17 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Datur autem haec actio adversus eos ad quos funus pertinet, ut puta adversus heredem bonorumve possessorem ceterosque successores.*“, viz také Dig. 11, 7, 12, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.

¹⁷² Tyto a další významy slova *pietas* viz např. KÁBRT, Jan et al. *Latinsko/český slovník*, str. 393.

¹⁷³ Jak Ulpianus uvádí, asi každý, kdo pohřbí ostatky někoho, koho nemusí, je do určité míry pohnut nějakým smyslem pro povinnost nebo milosrdenstvím.

¹⁷⁴ Dig. 11, 7, 14, 8 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Plerique filii cum parentes suos funerant, vel alii qui heredes fieri possunt, licet ex hoc ipso neque pro herede gestio neque aditio praesumitur, tamen ne vel miscuisse se necessarii vel ceteri pro herede gessisse videantur. Solent testari pietatis gratia facere se sepulturam. Quod si supervacuo fuerit factum, ad illud se munire videntur, ne miscuisse se credantur, ad illud non, ut sumptum consequantur: quippe protestantur pietatis gratia id se facere. Plenius igitur eos testari oportet, ut et sumptum possint servare.*“

¹⁷⁵ Dig. 11, 7, 14, 7 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Sed interdum is, qui sumptum in funus fecit, sumptum non recipit, si pietatis gratia fecit, non hoc animo quasi recepturus sumptum quem fecit: et ita imperator*

částečně jako nepřikázaný jednatel a částečně z *pietatis*. Potom bude moci žalovat pouze na část nákladů.¹⁷⁶

Z dobrých důvodů může být umožněno žalovat i tomu, kdo jedná v očekávání, že se stane dědicem (a neučiní žádné prohlášení).¹⁷⁷

2.5 Ochrana zasvěcených míst

Obsahem této podkapitoly bude ochrana, týkající se zasvěcených míst. Tato ochrana se dá zhruba rozdělit na ochranu proti neoprávněnému pohřbu, ochranu možnosti občana zasvětit místo, konkrétně se jedná především o interdikty *de mortuo inferendo* a *de sepulchro aedificando*, a na ochranu místa již zasvěceného, konkrétně *actio/crimen sepulchri violati*.

Prameny výslovně uvádějí, že zasvěcená místa nemohou být předmětem věcných žalob (*actiones in rem*).¹⁷⁸

2.5.1 Ochrana proti neoprávněnému pohřbu

Na tomto místě je třeba připomenout, že neoprávněným pohřbem ostatků nevznikne zasvěcené místo – proto zde bude tato problematika uvedena jen stručně a pro úplnost.

Kdo pohřbí ostatky na pozemku nebo v budově, kde k tomu není oprávněn, může být žalován žalobou *in factum*¹⁷⁹ na odstranění těchto ostatků, nebo na zaplacení

noster rescripsit. Igitur aestimandum erit arbitro et perpendendum, quo animo sumptus factus sit, utrum negotium quis vel defuncti vel heredis gerit vel ipsius humanitatis, an vero misericordiae vel pietati tribuens vel affectioni. Potest tamen distingui et misericordiae modus, ut in hoc fuerit misericors vel pius qui funeravit, ut eum sepeliret, ne insepultus iaceret, non etiam ut suo sumptu fecerit: quod si iudici liqueat, non debet eum qui convenitur absolvere: quis enim sine pietatis intentione alienum cadaver funeravit? Oportebit igitur testari, quem quo animo funeravit, ne postea patiatur quaestionem.“

¹⁷⁶ Dig. 11, 7, 14, 9 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Fortassis quis possit dicere interdum partem sumptus facti posse recipiari, ut quis pro parte quasi negotium gerens, pro parte pietatis gratia id faciat: quod est verius: partem igitur sumptus consequetur, quem non donandi animo fecit.*“

¹⁷⁷ Dig. 11, 7, 14, 11 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si quis, dum se heredem putat, patrem familias funeraverit, funeraria actione uti non poterit, quia non hoc animo fecit, quasi alienum negotium gerens: et ita Trebatius et Proculus putat. Puto tamen et ei ex causa dandam actionem funerariam.*“

¹⁷⁸ Dig. 6, 1, 23, 1 Paulus lib. 21 ad ed.: „*Loca sacra, item religiosa, quasi nostra in rem actione peti non possunt.*“

¹⁷⁹ K pojmu *actio in factum conceptae* viz např. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 119.

hodnoty tohoto pozemku nebo budovy.¹⁸⁰ Aktivně legitimován bude vlastník (ale ne držitel v dobré víře – *bonae fidei possessor*), a to i v případě, že má pouze holé vlastnictví. Může žalovat i osobu, která má k pozemku poživací právo, ale nemůže žalovat spolumajitele (v tomto případě by musel použít *actio communi dividundo*).¹⁸¹ Ulpianus v souvislosti s touto žalobou hovoří také o možnosti peněžité pokuty,¹⁸² a dále o tom, že pokud někdo neoprávněně pohřbí na veřejném pozemku, bude potrestán pouze v případě, že tak učinil ve zlém úmyslu – pokud zlý úmysl chybí, nehrozí za takovéto jednání žádná sankce.¹⁸³

I přesto, že se nejedná o zasvěcené místo, je i neoprávněně pohřbeným ostatkům přiznána určitá ochrana – majitel pozemku nemůže tyto ostatky sám bez dalšího odstranit, ale potřebuje k tomu příkaz pontifiků nebo císaře. Pokud by tak učinil bez příkazu, bude odpovědný z urážky na cti.¹⁸⁴

2.5.2 *De mortuo inferendo et sepulchro aedificando*

Ochrana těm, kdo chtějí vypravit pohřeb (a jsou k tomu oprávněni), je poskytována prostřednictvím interdiktů *de mortuo inferendo* a *de sepulchro aedificando*. Jedná se o zakazovací interdikty.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Dig. 11, 7, 7, pr. Gaius lib. 19 ad ed. provinciale: „*Is qui intulit mortuum in alienum locum aut tollere id quod intulit aut loci pretium praestare cogitur per in factum actionem, quae tam heredi quam in heredem competit et perpetua est.*“

¹⁸¹ Dig. 11, 7, 2, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Qui mortuum in locum alienum intulit vel inferre curavit, tenebitur in factum actione. "In locum alterius" accipere debemus sive in agro sive in aedificio. Sed hic sermo domino dat actionem, non bonae fidei possessori: nam cum dicat "in locum alterius", apparet de domino eum sentire, id est eo cuius locus est. Sed et fructuarius inferendo tenebitur domino proprietatis. An et socius teneatur, si ignorante socio intulerit, tractari potest: est tamen verius familiae erciscundae vel communi dividundo conveniri eum posse.*“

¹⁸² Dig. 11, 7, 2, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Praetor ait: "Sive homo mortuus ossave hominis mortui in locum purum alterius aut in id sepulchrum, in quo ius non fuerit, illata esse dicentur." Qui hoc fecit, in factum actione tenetur et poena pecuniaria subicietur.*“

¹⁸³ Dig. 11, 7, 8, 2 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Si in locum publicis usibus destinatum intulerit quis mortuum, praetor in eum iudicium dat, si dolo fecerit et erit extra ordinem plectendus, modica tamen coercitione: sed si sine dolo, absolvendus est.*“

¹⁸⁴ Dig. 11, 7, 8, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Ossa quae ab alio illata sunt vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaestionis est: et ait Labeo exspectandum vel permissum pontificale seu iussionem principis, alioquin iniuriarum fore actionem adversus eum qui eiecit.*“

¹⁸⁵ Dig. 11, 8, 1, 4 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Hoc interdictum prohibitorium esse palam est.*“

Interdikt *de mortuo inferendo* se týká přepravy ostatků a přístupu osoby, která pohřeb provádí, na místo pohřbu, a míří proti tomu, kdo by se tomuto pokusil zabránit za použití síly.¹⁸⁶ Vychází se zde z předpokladu, že nemá být bráněno v pohřbu nikomu, kdo má k tomu právo (*ius inferendi*).¹⁸⁷ Nemusí být bráněno jemu osobně, stačí, aby bylo bráněno jeho zástupci (přesněji řečeno se mluví o správci majetku – *procurator*).¹⁸⁸

Tento interdikt se použije i v případě, že někomu svědčí právo cesty (nebo jiná služebnost), a je mu ve využití tohoto práva bráněno v případě, že ho chce využít pro účely pohřbu.¹⁸⁹ Na tomto místě je třeba poznamenat, že při prodeji pozemku, na kterém se nacházela hrobka, příslušelo bývalému majiteli (který hrobku zřídil nebo zdědil) k tomuto pozemku právo cesty, a právo využívat okolí hrobky k dalším pohřbům. Toto právo příslušelo ze zákona.¹⁹⁰

Kromě toho interdikt je možné použít i žalobu *in factum* v případě, že se osoba, které je bráněno, rozhodne nevyužít interdikt, ale pohřbít ostatky jinde. Žaloba zní na náklady, které by nevznikly, pokud by se pohřeb uskutečnil na původně zamýšleném místě (tedy především na náklady vzniklé zakoupením nebo pronajmutím jiného místa, případně majetková ztráta vzniklá zasvěcením vlastního pozemku).¹⁹¹

Velmi podobný je interdikt *de sepulchro aedificando*, kterým se zakazuje použití síly proti tomu, kdo chce vybudovat hrob/ku kdekoliv, kde je k tomu oprávněn.¹⁹² Interdikt se vztahuje na všechny činnosti související se stavbou (doprava materiálu na místo, vstup

¹⁸⁶ Dig. 11, 8, 1, pr. Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Praetor ait: "Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto."*“

¹⁸⁷ Dig. 11, 8, 1, 1 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Qui inferendi mortuum ius habet, non prohibetur inferre: prohiberi autem inferre videtur, sive in locum inferre prohibeatur sive itinere arceatur.*“

¹⁸⁸ Dig. 11, 7, 8, 5 Ulpianus lib. 25 ad ed.: „*Ei, qui prohibitus est inferre in eum locum, quo ei ius inferendi esset, in factum actio competit et interdictum, etiamsi non ipse prohibitus sit, sed procurator eius, quia intellectu aliquo ipse prohibitus videtur.*“

¹⁸⁹ Dig. 11, 8, 1, 2 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Item si mihi in fundum via debeatur, in quem fundum inferre volo, et via prohibear, hoc interdicto posse me experiri placuit, quia inferre prohibeor qui via uti prohibeor: idque erit probandum et si alia servitus debeatur.*“

¹⁹⁰ Dig. 47, 12, 5 Pomponius lib. 6 ex Plautio: „*Utimum eo iure, ut dominis fundorum, in quibus sepulchra fecerint, etiam post venditos fundos adeundorum sepulchrorum sit ius. Legibus namque praediorum vendundorum cavetur, ut ad sepulchra, quae in fundis sunt, item eius aditus ambitus funeri faciendi sit.*“

¹⁹¹ Dig. 11, 7, 9 Gaius lib. 19 ad ed. provinciale: „*Liberum est ei qui prohibetur mortuum ossave mortui inferre aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei vis fieri, aut alio inferre et postea in factum agere: per quam consequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non esse, in quam computationem cadit loci empti pretium aut conducti merces, item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus est, religiosum facturum non esset.*“

¹⁹² Dig. 11, 8, 1, 5 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Praetor ait: "Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quominus illi in eo loco sepulchrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto."*“

pracovníků, použití stavebních strojů)¹⁹³ a použije se i v případě, že půjde nikoliv o stavbu nové hrobky, ale o opravu již existující.¹⁹⁴ Stejně tak se použije i v případě monumentů.¹⁹⁵

2.5.3 *Sepulchrum violatum*

Ochrana zasvěcených míst proti narušování a poškozování se realizovala především prostřednictvím soukromé žaloby, *actionis sepulchri violati*, a později se za císařství přesunula do oblasti veřejného práva a stal se z ní samostatný trestný čin, *crimen sepulchri violati*.

Žaloba *sepulchri violati* se použila obecně při jakémkoliv narušení zasvěceného místa – nejen při fyzickém poškození (ať už šlo pouze o vandalismus, nebo o vykrádání hrobů nebo rozebírání hrobek na stavební materiál), ale například i v případě, že z hrobce někdo bydlel, nebo jí neoprávněně upravoval,¹⁹⁶ a dokonce i pokud někdo nechal hrobku zchátrat.¹⁹⁷ Zodpovědný z této žaloby bude také ten, kdo pohřbí do hrobky, když k tomu nemá právo – dokonce i pokud dědic pohřbí do dědické hrobky v případě, že to testátor zakázal.¹⁹⁸

Pro odpovědnost z této žaloby je potřeba zlý úmysl (*dolus malus*). Kdo nejednal ve zlém úmyslu, není odpovědný, stejně jako osoby, které takový úmysl mít nemohou (například nedospělí – *impuberes*).¹⁹⁹

¹⁹³ Dig. 11, 8, 1, 8 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Aedificare videtur prohibere et qui prohibet eam materiam conveyi, quae aedificio necessaria sit. Proinde et si operi necessarios prohibuit quis venire, interdictum locum habet, et si machinam alligare quis prohibeat, si tamen eo loci prohibeat, qui servitutum debeat: ceterum si in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, si iure te non patiar.*“

¹⁹⁴ Dig. 11, 8, 1, 9 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Aedificare autem non solum qui novum opus molitur intellegendus est, verum is quoque, qui vult reficere.*“

¹⁹⁵ Dig. 11, 8, 1, 7 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Facere sepulchrum sive monumentum in loco, in quo ei ius est, nemo prohibetur.*“

¹⁹⁶ Dig. 47, 12, 3, 6 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Si quis in sepulchro habitasset aedificiumve habuisset, ei qui velit agendi potestas fit.*“

¹⁹⁷ Dig. 47, 12, 7 Marcianus lib. 3 institutionum: „*Sepulchri deteriores condiciones fieri prohibitum est: sed corruptum et lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere.*“

¹⁹⁸ Dig. 47, 12, 3, 3 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Si quis in hereditarium sepulchrum inferat, quamvis heres, tamen potest sepulchri violati teneri, si forte contra voluntatem testatoris intulit: licet enim cavere testatori, ne quis eo inferatur, ut rescripto imperatoris Antonini cavetur: servari enim voluntatem eius oportere. Ergo et si cavet, ut unus tantum heredum inferret, servabitur, ut solus inferat.*“

¹⁹⁹ Dig. 47, 12, 3, 1 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Prima verba ostendunt eum demum ex hoc plecti, qui dolo malo violavit. Si igitur dolus absit, cessabit eiusdem. Personae igitur doli non capaces, ut admodum impuberes, item omnes, qui non animo violandi accedunt, excusati sunt.*“

Pokud jde o vlastnosti této žaloby, jedná se o žalobu infamující,²⁰⁰ *in bonum et aequum conceptae*²⁰¹ (soudce při ní tedy přihlíží ke všem okolnostem případu²⁰²), poenální, byla to *actio popularis*²⁰³ (mohl jí tedy podat kdokoliv, nikoliv jen ten, kdo měl *ius sepulchri* k dotčené hrobce).

Actio sepulchri violati je speciální vůči žalobě z Aquilova zákona o způsobené škodě, a vylučovala tedy použití tohoto zákona pro škodu způsobenou na hrobkách. Mohl však být použit interdikt *quod vi aut clam*²⁰⁴ nebo interdikt *ne quid in loco religioso fiat*.²⁰⁵

Žaloba zněla na pokutu, která je v praetorském ediktu stanovena obecně jako částka, která se jeví spravedlivou, případně v některých případech je stanovena pevně²⁰⁶ (například za pohřbení ve městě zní na 40 aureů²⁰⁷). Za narušení ostatků byl posléze stanoven hrdelní trest, případně práce v dolech.²⁰⁸

Aktivně legitimovaný je v první řadě ten, kdo byl narušením přímo dotčený (kdo má *ius sepulchri*), pokud taková osoba není, nechce žalovat nebo je nepřítomná, může

²⁰⁰ Dig. 47, 12, 1 Ulpianus lib. 2 ad ed. praetoris: „*Sepulchri violati actio infamiam irrogat.*“

²⁰¹ Dig. 47, 12, 10 Papinianus lib. 8 questionum: „*Dixi recte eum ea actione experiri, quae in bonum et aequum concepta est (...)*“.

²⁰² Dig. 47, 12, 3, 8 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Qui de sepulchri violati actione iudicant, aestimabunt, quatenus intersit, scilicet ex iniuria quae facta est, item ex lucro eius qui violavit, vel ex damno quod contigit, vel ex temeritate eius qui fecit.*“

²⁰³ Dig. 47, 12, 3, 12 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Haec actio popularis est.*“

²⁰⁴ Dig. 47, 12, 2 Ulpianus lib. 18 ad ed. praetoris: „*Si sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia: quod vi tamen aut clam agendum erit.*“

²⁰⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 219

²⁰⁶ Dig. 47, 12, 3, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Praetor ait: "Cuius dolo malo sepulchrum violatum esse dicetur, in eum in factum iudicium dabo, ut ei, ad quem pertineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. Si nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere volet, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, cuius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit aedificiumve aliud, quamque sepulchri causa factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine agere volet, ducentorum aureorum iudicium dabo."*“

²⁰⁷ Dig. 47, 12, 3, 5 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Divus Hadrianus rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos qui in civitate sepeliunt (...)*“.

²⁰⁸ Dig. 47, 12, 3, 7 Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris: „*Adversus eos, qui cadavera spoliunt, praesides severius intervenire, maxime si manu armata adgrediantur, ut, si armati more latronum id egerint, etiam capite plectantur, ut divus Severus rescripsit, si sine armis, usque ad poenam metalli procedunt.*“

žalovat kdokoliv.²⁰⁹ Může však být podána jen jednou osobou, resp. nikdo nemůže být za jeden čin žalován vícekrát.²¹⁰

Během císařské doby se *actio sepulchri violati* postupně proměnila v samostatný trestný čin, *crimen sepulchris violatis* – v Theodosiově i Justiniánově Kodexu je mu věnován samostatný titul.²¹¹ Souvisí to pravděpodobně se změnou náboženství, kdy narušení pohřebního místa již není útok na sídlo Manů, ale útok na posvátné místo státního náboženství – křesťanství.²¹² Obecně se jednalo o *crimen laese religionis*.

Původně bylo jednání spadající pod tento trestný čin stíháno podle *Lex Iulia de vi publica*,²¹³ později ale trestný čin osamostatnil a použily se pro něj zvláštní ustanovení, jak dokládají samostatné tituly v poklasických kodexech.

Opět se jednalo o mnoho možných skutkových podstat, nově například i obchodování s věcmi určenými k náboženským účelům²¹⁴ nebo nepotrestání pochatele tohoto trestného činu.²¹⁵

Oproti žalobě podle ediktu je v pozdější době patrné zásadní zvýšení postihů – jednak velmi vysoké pokuty (uvádí se 10 nebo 20 liber zlata v polovině 4. st. n. l.,²¹⁶ v 6. st. dokonce 50 liber zlata²¹⁷), jednak, podle společenského postavení, hrozil trest

²⁰⁹ Dig. 47, 12, 3, pr. Ulpianus lib. 25 ad ed. praetoris.

²¹⁰ Dig. 47, 12, 6 Iulianus lib. 10 digestorum: „*Sepulchri violati actio in primis datur ei, ad quem res pertinet. Quo cessante si alius egerit, quamvis rei publicae causa afuerit dominus, non debet ex integro adversus eum, qui litis aestimationem sustulerit, dari. Nec potest videri deterior fieri condicio eius, qui rei publicae causa afuit, cum haec actio non ad rem familiarem eiusdem, magis ad ultionem pertineat.*“

²¹¹ C. Th. 9, 17, C. I. 9, 19.

²¹² SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 219.

²¹³ Dig. 47, 12, 8 Macer lib. 1 publicorum: „*Sepulchri violati crimen potest dici ad legem iuliam de vi publica pertinere ex illa parte, qua de eo cavetur, qui fecerit quid, quo minus aliquis funeretur sepeliaturve: quia et qui sepulchrum violat, facit, quo quis minus sepultus sit.*“, viz také Dig. 48, 6, 5, pr. Marcianus lib. 14 institutionum.

²¹⁴ C. I. 9, 19, 1 Imperator Gordianus: „*Res religioni destinatas, quin immo religionis effectas, scientes qui contigerint et emere et distrahere non dubitaverint, tametsi iure venditio non subsistat, laesae tamen religionis in crimen inciderunt.*“

²¹⁵ C. I. 9, 19, 3 Imperator Constantinus: „*Si quis sepulchrum laesurus attigerit, locorum iudices si hoc vindicare neglexerint, non minus nota quam viginti librarum auri in sepulchrorum violatores statuta poena grassetur, ut eam largitionibus nostris inferre cogantur.*“

²¹⁶ C. I. 19, 9, 3, C. I. 19, 9, 4, 1.

²¹⁷ C. I. 19, 9, 6.

smrti nebo odsouzení do dolů pro *humiliores*, nebo deportace na ostrovy (*deportatio ad insulam*) nebo vyhnanství (*relegatio*) pro *honestiores*.²¹⁸

²¹⁸ Dig. 47, 12, 11 Paulus lib. 5 sententiarum: „*Rei sepulchrorum violatorum, si corpora ipsa extraxerint vel ossa eruerint, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur. Alias autem relegantur aut in metallum damnantur.*“

3 *Res sacrae* – věci posvátné

3.1 Vymezení pojmu a právní režim

Další skupinou věcí božského práva jsou věci posvátné – *res sacrae*. Pro to, aby se věc stala posvátnou, bylo potřeba dvou skutečností – jednak musela být spojena s kultem tzv. nebeských bohů (*diis superis*), a jednak musela být za posvátnou prohlášena státem – zpravidla buď zákonem lidového shromáždění, nebo usnesením senátu (*senatusconsultum*).²¹⁹ Na tento právní úkon následně – buď přímo, pokud šlo o místo, nebo po dokončení stavby, pokud šlo o budovu – navazoval úkon náboženský, zasvěcení (*consecratio*); až po jeho provedení se věc stávala posvátnou.²²⁰

Z výše uvedeného plynou dvě důležité skutečnosti. Za prvé to byl pouze stát, respektive lid (*populus Romanus*), kdo mohl určit, která věc se stane posvátnou – nikoliv jednotlivec; pokud by věc někdo zasvětil pouze soukromě, zůstávala světskou.²²¹ Za císařství vůli lidu nahradila vůle císaře – ten musel buď přímo sám věc zasvětit, nebo alespoň udělit někomu povolení k tomu, aby tak učinil.²²² A za druhé si bohové nemohou sami určit, která věc jim takto připadne – nemohla tedy nastat situace jako u věcí zasvěcených, kdy si bohové sami vybrali místo, například zásahem blesku.²²³

Konkrétně se zasvěcovala místa nebo stavby související s výkonem kultu. Jednalo se jednak o chrámy, svatyně, kaple a jiné stavby sloužící náboženským účelům (označované obecně jako *aedes sacra*, konkrétně pak například jako *aedes*, *delubrum*, v odvozeném významu i *templum*), oltáře (*ara*) a dále pozemky sloužící veřejnému kultu, které měly podobu ohrazených prostranství (*sacellum*) nebo posvátných hájků. Na povahu místa nemělo vliv, pokud byl chrám nebo jiná zasvěcená stavba či povrchová úprava zbourána nebo jinak zničena – i potom si místo ponechalo status

²¹⁹ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiosas*, In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Res-věci v římském právu*, str. 70.

²²⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 124.

²²¹ Dig. 1, 8, 6, 3 Marcianus lib. 3 institutionum: „*Sacrae autem res sunt hae, quae publice consecratae sunt, non private: si quis ergo privatim sibi constituerit sacrum "sacrum constituerit", sacrum non est, sed profanum.*“, také v Inst. II 8.

²²² Dig. 1, 8, 9, 1 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Sciendum est locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum princeps eum dedicavit vel dedicandi dedit potestatem.*“

²²³ Více viz podkapitola 2.1.

místa posvátného.²²⁴ Jednou konsekrované místo se už tedy nemohlo stát místem obyčejným. Bylo však možné, aby bylo místo zasvěcené kultu jednoho božstva převedeno kultu božstva jiného (jako se stalo například v případě kapitolského chrámu).²²⁵ Jako posvátné věci byly také chápány movité věci sloužící výkonu kultu v zasvěcených budovách – tedy především peníze v chrámové pokladně (patřící chrámu), a dále také například vyobrazení bohů, rituální oděvy a nástroje, či posvátné texty.²²⁶ Naopak se nepovažovaly za posvátné soukromé věci, které byly pouze uschovány v chrámu, aniž by sloužily výkonu kultu.

Na tomto místě je potřeba rozlišit pojmy *templum* a *fanum*. *Templum* bylo místo inaugurované – to znamená místo, které bylo rituálně vymezené augury za určitým účelem (*locus effatus*). Místo bylo vždy inaugurované pro konkrétně určený úkon nebo účel, různá *templa* se mohla krýt. Mohlo se jednat o prostor určený k provádění auspicií (zjišťování vůle bohů za pomoci pozorování letu ptáků – potom bylo *templum* dokonce část oblohy), k zasedání senátu a úřadování magistrátů, vždy to bylo také území města (*intra pomerium*); a v neposlední řadě se tento termín používal pro místa vyznačená augury pro stavbu náboženských budov.²²⁷ *Templum* tedy mohlo být dočasné i stálé, a jelikož nebylo objektem zasvěcení, nebylo věcí posvátnou (i když v některých případech se jí posléze mohlo stát); někdy se však uvádí, že bylo považováno za věc svatou.²²⁸ Kromě tohoto významu se ale *templum* používá i ve smyslu náboženské budovy.

Oproti tomu stojí *fanum*, které bylo místem určeným k výkonu veřejného (státem uznaného) kultu a bylo vždy konsekrované (*locus sacer*). Věci trvale spojené s kultem se musely nacházet na *fanu* (ale samotný výkon kultu se mohl vykonávat i jinde – například u průvodů nebo her by to ani jinak nešlo). Také se na fanech mohly provádět i úkony s kultem nesouvisející, pokud to jejich povaha dovolovala a nebyly

²²⁴ Inst. II 8.

²²⁵ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, str. 344.

²²⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 125.

²²⁷ K činnosti augurů viz například SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 74 – 78.

²²⁸ RIVES, James. *Control of the Sacred in Roman Law*, In TELLEGEN-COUPERUS Olga (ed.). *Law and Religion in the Roman Republic*, str. 171.

v rozporu s charakterem posvátnosti místa – většinou šlo o potřeby státních záležitostí (například šlo o sídla úřadů, pokladny, archivy).²²⁹

Fanum a *templum* jsou tedy dvě odlišné věci, které mají jiný způsob i důvod vzniku (a jen *fanum* je ze své podstaty *res sacra*). Často se ale stávalo, že místo bylo jak inaugurované, tak konsekrované. Zvláště v případě chrámů se to stávalo tak často, že už Varro uvádí, že *aedes sacra* se často zaměňují s pojmem *templum*.²³⁰

Podstatná změna ohledně posvátných věcí jakožto věcí vyloučených z obchodu nastala v poklasickém právu, kdy bylo ve výjimečných případech umožněno, aby byly prodány, především pokud měl být výtěžek z prodeje použit na vykoupení zajatců nebo na splacení dluhů církve.²³¹

Stejně jako *res religiosae* byly posvátné věci spojeny se státním kultem, a v případě ztráty území, na kterém se nacházely, svůj status ztratily.²³²

Prameny výslovně uvádějí, že posvátné věci nemohou být předmětem odkazu²³³ ani věcné žaloby.²³⁴ Dále nemohou být, stejně jako *res religiosae* i *res sacrae*, předmětem služebnosti.²³⁵

3.2 Consecratio

Jak již bylo uvedeno výše, prvním krokem k vytvoření posvátného místa byl projev vůle lidu (posléze císaře nebo jím zmocněné osoby), že má být určitá věc prohlášena za posvátnou (tedy většinou zřejmě to, že se má vystavět chrám nebo jiná stavba určitému bohu, posléze Bohu).

Na tuto skutečnost často navazovalo určení místa, které je bohům milé pro jejich stavbu (*inauguratio*). To se dělo činností augurů, kteří pomocí auspicií určili místo,

²²⁹ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, str. 345.

²³⁰ GROH, Vladimír. *Starý Řím*, str. 344.

²³¹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 125, také Inst. II, 8.

²³² K tomu podrobněji v podkapitole 2.2.3.

²³³ Dig. 30, 39, 9 Ulpianus lib. 21 as Sabinum: „*Item Campum Martium aut Forum Romanum vel aedem sacram legari non posse constat.*“

²³⁴ Dig. 6, 1, 23, 1 Paulus lib. 21 ad ed.: „*Loca sacra, item religiosa, quasi nostra in rem actione peti non possunt.*“

²³⁵ Dig. 39, 3, 17, 3 Paulus lib. 15 ad Plautium: „*Sed loco sacro vel religioso vel sancto interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit.*“

kteře bylo poté vyznačeno jako místo budoucí stavby (tedy zřídili *templum*). Poté následovala samotná výstavba chrámu na tomto místě.

Až po dokončení výstavby se mohlo místo stát posvátným – mohlo proběhnout zasvěcení. To probíhalo za účasti pontifika, který měl na starosti náboženskou stránku rituálu, a magistráta, který zastupovat stát, resp. lid. Formálně rituál prováděl magistrát pod vedením pontifika. Pontifex měl na starosti znalost potřebných formulí a formální správnost rituálu zasvěcení – přednášel formule magistrátovi, který je po něm opakoval. Magistrát také projevoval vůli lidu, že se má místo nebo stavba stát posvátným (*dedicatio*).²³⁶ Obvykle byl při příležitosti zasvěcení chrámu také vydán zákon upravující základní právní otázky jeho provozu a uctívání kultu boha, kterému byl zasvěcen.²³⁷

Pojem *consecratio* se používá i ve dvou dalších významech, v obou ale ve spojení s osobami, nikoliv s věcmi. Za prvé jde o *consecratio capitis et bonorum*, kdy se určitý člověk (zpravidla pachatel trestného činu, za který příslušel tento trest) stává zasvěceným (*sacer*) a včetně svého majetku propadá některému z bohů.²³⁸ Za druhé bylo výrazu *consecratio* používáno za císařství jako synonyma pro *apotheosis* – zbožnění zemřelého císaře.²³⁹

3.3 Ochrana posvátných věcí

Stejně jako věci zasvěcené, věci posvátné nebyly žalovatelné obecnými žalobami soukromého práva ani nebyly předmětem obecných skutkových podstat trestných činů, ale byly chráněny zvláštními prostředky. Vzhledem k veřejné povaze nebyly chráněny civilními žalobami, ale rovnou prostředky trestními – byly předmětem trestného činu svatokrádeže (*sacrilegium*), který, jak bude rozvedeno dále, později prakticky splynul s trestným činem zpronevěry státního majetku (*peculatus*) – pokud se jednalo o věci movité. Pokud šlo o věci nemovité, byly chráněny interdiktem *ne quid in loco sacro fiat*.

²³⁶ RIVES, James. *Control of the Sacred in Roman Law*, In TELLEGEN-COUPERUS Olga (ed.). *Law and Religion in the Roman Republic*, str. 170, také SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 113.

²³⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 125.

²³⁸ Více viz např. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 159 – 161.

²³⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 161.

3.3.1 *Sacrilegium*

Pojem a obsah trestného činu sakrilegia je poměrně nejasný a ve vývoji římského práva proměnlivý. Obecně se dá chápat ve dvojitým smyslu – buď úzce, jako prostá krádež movitých věcí souvisejících s kultem, nebo široce, jako jakékoliv provinění vůči bohům a kultu.

Z hlediska vývoje chápání sakrilegia by se dalo říci, že chápání tohoto trestného činu se vyvíjelo od velmi širokého pojetí, které se postupně zúžilo až na pouhé zmocnění se věcí kultu, aby se na konci opět rozšířilo do obecného významu útoku na (již křesťanské) náboženství.²⁴⁰

Pod pojem *sacrilegium* se tedy dá zařadit jakékoliv provinění proti státnímu náboženství, včetně provinění proti osobám, které byly náboženstvím chráněny – především proti králi a císaři, a dále také proti osobám označovaným jako osoby nedotknutelné (*personae sacrosanctae*) – například se jednalo tribuny lidu.²⁴¹ Dále se v tomto významu dají označit za sakrilegium i všechny jiné trestné činy související s věcmi božského práva – jako narušení hrobu nebo narušení mezníku.²⁴²

Tomuto pojetí také odpovídaly vysoké tresty, které byly pachatelům sakrilegia původně ukládány. Z počátku vývoje se pachatel stával zasvěceným (*sacer*), což mělo za následek ztrátu statusu římského občana a božské ochrany.²⁴³ To však zřejmě nestačilo, když bylo posléze ustanoveno, že pachatel sakrilegia má být stíhán a trestán jako pachatel otcovraždy – trestem tedy byl specifický výkon trestu smrti, tzv. *poena cullei*.²⁴⁴

Pro potřeby této práce a kapitoly, pojednávající o posvátných věcech, je však zajímavější vymezení užší – krádež těchto věcí. Postupně došlo k přiblížení trestného činu sakrilegia k trestnému činu zpronevěry státního majetku (*crimen peculatus*), jak dokládá *lex Iulia peculatus et de sacrilegiis* z prvního století př. n. l., z něhož vychází

²⁴⁰ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 283.

²⁴¹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 179.

²⁴² SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 177.

²⁴³ Více viz např. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 144.

²⁴⁴ Která spočívala v zašití do pytle spolu s několika zvířaty a vhození pytle do vody. Více viz např. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 155.

také název (a obsah) titulu 48. 13 v Digestech, který se nazývá *Ad legem Iuliam peculatus et de sacrilegiis et se residuis*.²⁴⁵ Zde jsou vedle sebe postaveny věci veřejné, svaté a zasvěcené²⁴⁶, přičemž věci veřejné jsou již v názvu zákona zařazeny na první místo.

Dokonce se zdá, že vnímání sakrilegia a peculatu se v prvním století př. n. l. natolik přiblížilo, že bylo někdy vnímáno jako jeden trestný čin – Labeo (citovaný Paulem) definuje *peculatus* jako krádež (*furtum*) věci (peněz - *pecunia*) veřejných nebo posvátných, spáchanou osobou, které tyto věci nebyly svěřeny.²⁴⁷ Už na počátku prvního století byla pro projednávání peculatu zřízena zvláštní trestní porota, do jejíž působnosti patřilo, kromě peculatu, i sakrilegium. Jako možné důvody tohoto spojení je uváděno například to, že veřejný kult měl v podstatě hodně společného s veřejnými prostředky, že státní pokladna se nacházela v chrámu (a tedy kdo z ní kradl, dopustil se i sakrilegia), nebo prostě to, že sakrilegium bylo pácháno relativně vzácně, a stíhat ho samostatnou trestní porotou by se nevyplatilo.²⁴⁸ Každopádně tento vývoj jasně ilustruje upadající význam náboženské stránky sakrilegia a posilování významu majetkového – již není potřeba usmířit bohy, ale pouze potrestat zloděje (i když je skutková podstata sakrilegia/peculatu stále oproti prosté krádeži kvalifikovaná).

Co tedy bylo předmětem sakrilegia? Jak bylo řečeno výše, v nejhrubší definici to byly obecně posvátné a zasvěcené věci. Mohlo jít pouze o věci movité, protože nemovitosti nemohly být předmětem krádeže. O co se mohlo jednat je uvedeno na jiných místech této práce. Zajímavé je však to, co předmětem sakrilegia nebylo. Paulus uvádí, že předmětem sakrilegia nebyly věci týkající se soukromého kultu (*sacra privata*) a nechráněné oltářiky (*aediculas incustoditas*) – pachatel zde měl být potrestán

²⁴⁵ Tedy „K Iuliovu zákonu o zpronevěře státního majetku, krádeži věci posvátných a o nevrácení veřejných peněz.“ - překlad Skřejpek, viz SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 180.

²⁴⁶ Dig. 48, 13, 1 Ulpianus lib. 44 ad Sabinum: „*Lege Iulia peculatus cavetur, ne quis ex pecunia sacra religiosa publicave auferat neve intercipiat neve in rem suam vertat neve faciat, quo quis auferat intercipiat vel in rem suam vertat, nisi cui utique lege licebit.*“

²⁴⁷ Dig. 48, 13, 11, 2 Paulus lib. singulari de iudiciis publicis: „*Labeo libro trigensimo octavo posteriorum peculatum definit pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit, et ideo aedituum in his, quae ei tradita sunt, peculatum non admittere.*“

²⁴⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 182.

přísněji, než pokud by šlo o obyčejnou krádež, ale méně, než kdyby šlo o sakrilegium.²⁴⁹

Ještě zajímavější je otázka, zda se v případě krádeže „obyčejných“ věcí, které uložil soukromník do posvátné budovy, jedná o *sacrilegium*, nebo pouze o krádež. Tímto problémem se zabývá mnoho autorů a v jejím řešení mezi nimi nepanuje shoda (a ani v pramenech se nedá najít jednoduché řešení).²⁵⁰ Asi nebude pochyb o tom, že v širším slova smyslu se o sakrilegium jedná – narušení posvátného prostoru s úmyslem spáchat v něm krádež je jistě urážkou bohů. To je pravděpodobně důvod, proč by lidé vůbec do chrámů svůj majetek ukládali, a proč se v chrámu nacházela i státní pokladna – chrámy nebyly více zabezpečené než jiné budovy, šlo spíše o to, že byly pod ochranou bohů a na případného zloděje čekal nejen jejich hněv, ale i podstatně horší trest.²⁵¹ Postupem času (nejpozději v době panování Septimia Severa a Caracally, jejichž reskript je vzpomenut v Digestech) a změnou chápání sakrilegia se ale došlo k tomu, že tento čin již nebylo klasifikován jako sakrilegium (teď již v užším slova smyslu), ale jako obyčejná krádež.²⁵²

Spolu s posunem chápání sakrilegia jako pouhé kvalifikované krádeže se krádeži přiblížilo i trestání. Podle *lex Iulia peculatus et de sacrilegiis* se peculatus (a tedy i sakrilegium) trestal pouhou pokutou, a to ve výši čtyřnásobku hodnoty ukradené věci (*quadruplum*)²⁵³ - tedy stejně, jako se trestala krádež, pokud byl zloděj přistižen při činu (*furtum manifestum*).²⁵⁴

V císařské době došlo k podstatnému zpřísnění trestání peculatu/sakrilegia. Obecně za sakrilegium ukládal zákaz vody a ohně (*interdictum aquae et ignis*), který byl později nahrazen novými tresty deportace (*deportatio*) a vyhnanství (*relegatio*);

²⁴⁹ Dig. 48, 13, 11, 1 Paulus lib. singulari de iudiciis publicis: „At qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur.“

²⁵⁰ Více k tomuto viz SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 185 – 186.

²⁵¹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio*, str. 186.

²⁵² Dig. 18, 13, 6 Marcianus lib. quinto regularum: „Divi Severus et Antoninus Cassio Festo rescripserunt, res privatorum si in aedem sacram depositae subreptae fuerint, furti actionem, non sacrilegii esse.“

²⁵³ Pauli Sententiae 5, 27: „Si quis fiscalem pecuniam attrectaverit subriperit mutaverit seu in suos usus converterit, in quadruplum eius pecuniae quam sustulit condemnatur.“

²⁵⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*, str. 262.

všechny tyto tresty byly ještě spojené s propadnutím majetku pachatele.²⁵⁵ Při rozhodování o trestu však měly být brány v úvahu okolnosti případu (jako povaha a hodnota ukradeného majetku, věk a pohlaví pachatele, jeho společenské postavení, doba spáchání činu, nebo jeho násilná povaha). Podle toho mohl být pachatel potrestán buď smrtí (pokud jde o způsoby, Ulpianus zmiňuje zápas se šelmami, upálení a oběšení), pokud byl čin závažný, nebo deportací či odsouzením do dolů, pokud byl čin méně závažný. Zřejmě byl častěji používán hrdelní trest, protože Ulpianu zdůrazňuje, aby byl používán pouze pro závažné případy (kdy například bude zločin spáchán vloupáním do chrámu nebo v noci), a aby pro ostatní, méně závažné případy, byly stanoveny tresty mírnější. Také se, podobně jako u *crimen sepulchri violati*, rozlišuje trest podle postavení pachatele – pokud nebyl uložen hrdelní trest, byli *honestiores* trestáni deportací, a *humiliores* byli odsuzováni do dolů.²⁵⁶

3.3.2 *Interdictum ne quid in loco sacro fiat*

Jak bylo uvedeno výše, movité věci nemohly být v římském právu předmětem krádeže, takže se k jejich ochraně používalo interdikt. Jednalo se o interdikt *ne quid in loco sacro fiat*, kterým praetor slovy „*In loco sacro facere inve eum immittere quid veto*“²⁵⁷ zakazoval cokoli dělat na posvátném místě, nebo do něj cokoli vnášet. Jak je z formulace jasné, jedná se o zakazovací (prohibiční) interdikt. Použil se proti tomu, kdo chtěl posvátné místo znetvořit (*deformatas*) nebo jinak obtěžovat nebo zhoršovat (*incommodum*); nepoužil se proti tomu, kdo chtěl místo zkrášlit nebo jinak vylepšit.²⁵⁸

²⁵⁵ Dig. 48, 13, 3 Ulpianus lib. primo de adulteriis: „*Peculatus poena aquae et ignis interdictionem, in quam hodie successit deportatio, continet. Porro qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita et bona amittit.*“

²⁵⁶ Dig. 48, 13, 7 Ulpianus lib. septimo de officio proconsulis: „*Sacrilegii poenam debet proconsul pro qualitate personae proque rei condicione et temporis et aetatis et sexus vel severius vel clementius statuere. Et scio multos et ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. Sed moderanda poena est usque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerunt et dona dei in noctu tulerunt. Ceterum si qui interdium modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coercendus est, aut, si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est.*“

Pauli Sententiae 5, 19: „*Qui noctu manu facta praedandi ac depopulandi gratia templum intrumpunt, bestiis obiciuntur: si vero per diem leve aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores vel humiliores in metallum damnantur.*“

²⁵⁷ Dig. 43, 6, 1, pr. Ulpianus lib. 68 ad ed.

²⁵⁸ Dig. 43, 6, 1, 2 Ulpianus lib. 68 ad ed. „*Quod ait praetor, ne quid in loco sacro fiat, non ad hoc pertinet, quod ornamenta causa fit, sed quod deformitatis vel incommodi.*“

Nepoužil se také proti tomu, kdo se o posvátné místo staral, protože bylo v jeho péči – ten měl samozřejmě přímo povinnost takové místo udržovat a praetor mu v tom neměl bránit.²⁵⁹

Dále se tento interdikt použil proti těm, kdo bez císařského povolení přebývali ve zdech nebo dveřích chrámů – údajně kvůli nebezpečí požáru.²⁶⁰ Zde je třeba podotknout, že není jasné, zda se to týká zdí a dveří chrámů, nebo městských hradeb a bran v nich (uvádí se pouze *muri et portae*) – umístění tohoto fragmentu v Digestech by nahrávalo tomu, že se týká *res sacrae*, tedy nejspíš chrámů, ale dá se najít i názor, že se tím myslí právě hradby a brány, tedy *res sanctae*.²⁶¹

Ulpianus zdůrazňuje, že se tento interdikt použije pouze na posvátná místa, nikoliv na *sacrarium*²⁶² – to je místo, kam jsou ukládány posvátné věci, ale samo posvátné být nemusí a nebývá. Je to pouze dočasná funkce určitého místa, které může být zbaveno prostě tím, že se uložené věci uloží jinam.²⁶³

²⁵⁹ Dig. 43, 6, 1, 3 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Sed et cura aedium locorumque sacrorum mandata est his, qui aedes sacras curant.*“

²⁶⁰ Dig. 43, 6, 3 Paulus lib. quinto sententiarum: „*Neque muri neque portae habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt.*“

²⁶¹ bedna str. 53.

²⁶² Dig. 43, 6, 1, 1 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Hoc interdictum de sacro loco, non de sacrario competit.*“

²⁶³ Dig. 1, 8, 9, 2 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Illud notandum est aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est locus consecratus, sacrarium est locus, in quo sacra reponuntur, quod etiam in aedificio privato esse potest, et solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare.*“

4. *Res sanctae* – věci svaté

4.1 Vymezení pojmu

Posledním druhem věcí božského práva podle Gaia jsou *res sanctae*. V jeho Institucích jsou zmíněny až po věcech posvátných a zasvěcených, jakoby mimo ně a jen pro úplnost. Gaius ani nevysvětluje princip, podle kterého se tam určité věci řadí, spokojuje se pouze s dvěma příklady svatých věcí – a to jsou hradby a brány (*muri et portae*). Navíc dodává, že sice jsou věcmi božského práva, ale jen „svým způsobem“ (nebo „do určité míry“ – *quodammodo*).²⁶⁴ Justiniánské Instituce i Digesta toto určení prakticky doslovně přejímají.²⁶⁵

Ulpianus k tomu dodává to, že *sanctus* je něco, co není posvátné (*sacer*) ani světské (*profanus*), ale je to chráněno nějakou zákonnou sankcí (*sanctio*);²⁶⁶ to by ale nevysvětlovalo, proč patří svaté věci mezi *res divini iuris* – hradby by byly *sancti* prostě proto, že jsou chráněny zákonem. Dá se předpokládat, že už v Gaiově době si právníci nebyli úplně jistí, co pojem *sanctus* znamená, a uváděli ho pouze proto, že byl tradičně řazený mezi věci božského práva (v nám nedochovaných pramenech). Je možné, že toto dělení je velmi staré, Macrobius ho umísťuje dokonce až do pontifikálních dekretů – on sám ale pracuje s prameny z pozdní republiky, takže není jisté, z jaké doby toto dělení opravdu pochází.²⁶⁷

Pokud tedy *res sanctae* nepatří do „vlastnictví“ bohů podsvětí (pak by byly *religiosae*), ani nejsou zasvěcené nebeským bohům (pak by byly *sacrae*), jak tedy souvisí s bohy, když se v pramenech obecně uvádí, že patří to jejich práva (byť jen do určité míry)?

Jedno z možných vysvětlelní podstaty věcí svatých je to, že se takto původně označovaly věci, které byly inaugurované (stejně jako se za posvátné označovaly věci, které byly konsekrované). Principem by tedy měly blízko právě k posvátným věcem –

²⁶⁴ Gaius Inst. II 8.

²⁶⁵ Inst. II 10, Dig. 1, 8, 1, pr.

²⁶⁶ Dig. 1, 8, 9, 3 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Proprie dicimus sancta, quae neque sacra neque profana sunt, sed sanctione quadam confirmata: ut leges sanctae sunt, sanctione enim quadam sunt subnixae. Quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est, etsi deo non sit consecratum: et interdum in sanctionibus adicitur, ut qui ibi aliquid commisit, capite puniatur.*“

²⁶⁷ RIVES, James. *Control of the Sacred in Roman Law*, In TELLEGEN-COUPERUS Olga (ed.). *Law and Religion in the Roman Republic*, str. 169.

také by vznikaly vykonáním náboženského rituálu, jen jiného a prováděného augury, nikoliv pontifiky. Také by to vysvětlovalo, proč se mezi ně řadí hradby a brány – hradby byly součástí pomeria, které bylo *templum* (tedy *locus inauguratus*).²⁶⁸

Další možnost je to, že tyto věci byly za svaté prohlášeny zákonem nebo zvykovým právem (mravy předků – *mores maiorum*), aby se posílila jejich ochrana;²⁶⁹ nebo možná naopak byly prohlášeny za zákonem/společností chráněné, a původně se s tím pojilo označení *sanctus* – to by bylo v souladu s Ulpianovou definicí, ale jednalo by se v zásadě o definici kruhem (svaté je to, co je chráněno sankcí /jako svaté/ - *quod enim sanctione quadam subnixum est, id sanctum est*). Tato možnost by pravděpodobně souvisela s tím, že hodně věcí bylo pod ochranou určitého boha, což mohlo být zdůrazněno u věcí největšího významu pro společnost, které potřebovaly zvláštní ochranu (což hradby nepochybně byly).

V tomto případě nám nepomůže ani často zmiňovaný příklad ze založení Říma, kdy Romulus zabil svého bratra Rema proto, že přeskočil nově vyoranou brázdou (podle jiné verze už čerstvě postavenou zed') označující hranice města (*pomerium*). Hranice města byly určeny Romulem (který byl augur), když je po úspěšném auspiciu inauguroval. Je však také možné, že nedotknutelnost hradeb byla už v té době zvykem ve společnosti, ze které první Římané přišli, a Remův prohřešek tedy narazil na delší tradici, kterou Římané převzali (byť ještě nemohlo jít o *mos maiorum*).²⁷⁰

4.2 Ochrana svatých věcí

Vzhledem k tomu, že se nám nedochovalo moc zmínek o *res sanctae*, a jak bylo řečeno výše, ani klasičtí právníci už o nich pravděpodobně mnoho nevěděli, je nejisté, jak byly svaté věci chráněny. Dá se předpokládat, že jejich ochrana byla velmi podobná jako ochrana věcí posvátných – i jinak měly tyto dvě skupiny mnoho společného. A je jasné, že narušení svatých věcí by naplňovalo skutkovou podstatu sakrilegia v původním významu.

²⁶⁸ RIVES, James. *Control of the Sacred in Roman Law*, In TELLEGEN-COUPERUS Olga (ed.). *Law and Religion in the Roman Republic*, str. 171.

²⁶⁹ BLOCH, David J. *Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City*. In METZGER, Ernest. (ed.) *Roman Legal Tradition 3*, str. 51.

²⁷⁰ BLOCH, David J. *Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City*. In METZGER, Ernest. (ed.) *Roman Legal Tradition 3*, str. 56 – 61.

Dochované prameny se shodují na tom, že za narušení svatých věcí náležel hrdelní trest – a to dokonce nejen za porušování nebo jiné zásahy do věci, ale i v případě, že někdo překročil hranice města jinak, než bránou (tedy pokud přešel hradby.²⁷¹ Ulpianus pak uvádí, že kdo by poškodil hradby města nebo z nich něco odnesl, bude žalován žalobou z *peculatu*.²⁷² Chráněny byly samozřejmě nejen hradby samotného Říma, ale i provinčních měst (*municipiis*).²⁷³ Hradby měst dokonce nemohly být ani opravovány bez povolení od císaře nebo místodržícího provincie, a podobné povolení bylo potřeba i pro umístění něčeho na hradby.²⁷⁴

²⁷¹ Dig. 1, 8, 11 Pomponius lib. secundo ex variis lectionibus: „*Si quis violaverit muros, capite punitur, sicuti si quis transcendet scalis admotis vel alia qualibet ratione. Nam cives Romanos alia quam per portas egredi non licet, cum illud hostile et abominandum sit: nam et Romuli frater Remus occisus traditur ob id, quod murum transcendere voluerit.*“

²⁷² Dig. 48, 13, 13 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Qui perforaverit muros vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.*“

²⁷³ Dig. 1, 8, 8, 2 Marcianus lib. quarto regularum: „*In municipiis quoque muros esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere ne quid in his immitteretur.*“

²⁷⁴ Dig. 1, 8, 9, 4 Ulpianus lib. 68 ad ed.: „*Muros autem municipales nec reficere licet sine principis vel praesidis auctoritate nec aliquid eis coniungere vel superponere.*“

Závěr

Věci božského práva byly v životě Římanů zajisté důležitým prvkem. Právní záležitosti týkající se těchto věcí sice nebyly každodenním jevem v životě Římana (pokud zrovna nebyl knězem nebo zaměstnancem pohřebního podniku), ale každý římský občan se s nimi musel několikrát za život potkat.

V průběhu vývoje práva a samotné společnosti prošlo vnímání věcí božského práva podstatnými změnami, které souvisely, ve velké míře, se změnami vnímání římského náboženství a jeho důležitosti pro společnost, a později i se změnou státního náboženství na křesťanství. Tyto změny jsem se snažil, pokud to bylo možné, podchytit a rozebrat.

V této práci jsem se pokusil o co nejúplnější a nejucelenější výklad a rozbor právních aspektů věcí božského práva. Hlavní část práce je věnována věcem zasvěceným, což odpovídá i zastoupení této tematiky v pramenech a jistě i v životě římské společnosti. V rámci pojednání o *res religiosae* jsem, opět v souladu s pojetím v pramenech, nastínil i problematiku žaloby pro pohřeb. Ve zbytku práce jsou podrobně rozebrány věci posvátné a věci svaté.

Významným zdrojem této práce byla justiniánská kodifikace, především *Digesta*, a také další prameny (například *Gaiovi Instituce*). Čerpal jsem také ze sekundární literatury.

Seznam zkratek

C. I. – Codex Iustinianus

C. Th. – Codex Theodosianus

Dig. – Digesta seu Pandectae

Gaius Inst. – Učebnice práva ve čtyřech knihách (Institutionum comentarii)

Inst. – Iustiniani Institutiones

Použitá literatura

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981. 507 s. Pyramida – encyklopedie.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. *Res religiosae*. In BUBELOVÁ, Kamila (ed.). *Res - věci v římském právu: sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR konané ve dnech 14.-16.3.2008 v Olomouci*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. Sborníky (Univerzita Palackého). s. 67 -78. ISBN 9788024421513.

BLAHO, Peter, Michal SKŘEJPEK a Paul KRUEGER. *Justiniánské Institute: Iustiniani Institutiones*. Vydání první. 411 s. ISBN 978-802-4617-497.

BLOCH, David J. *Res Sanctae in Gaius and the Founding of the City*. In METZGER, Ernest. (ed.). *Roman Legal Tradition 3 (2006)*. University of Kansas School of Law, 2009. 48 - 64 s. ISBN 978-0976414926, ISSN 1943-6483.

BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském*. Praha: nákl. vlast., 1945. 162 s.

DOSTALÍK, Petr. *Hrob jako Res extra commercium*. In BUBELOVÁ, Kamila (ed.). *Res - věci v římském právu: sborník příspěvků z 10. konference právních romanistů ČR a SR konané ve dnech 14.-16.3.2008 v Olomouci*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. Sborníky (Univerzita Palackého). s. 79 – 90. ISBN 9788024421513.

GROH, Vladimír. *Starý Řím*. 1. vyd. Praha: Jednota Českých filologů, 1931. 502 s.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a system soukromého práva římského*. 4. oprav. vyd. V Praze: Nakladatelství J. Otto, 1910, 1243 s.

KÁBRT, Jan et al. *Latinsko-český slovník*. 1. vyd. Praha: Leda, 2000. 575 s. ISBN 80-859-2782-9.

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. 386 s. ISBN: 80-7179-031-1.

KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. 1. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3.

MOMMSEN, Theodor, ed. A KRÜGER, Paul, ed. *Corpus iuris civilis. Volumen primum*. Ed. Stereotypa 11. Berolini: Weidmann, 1908. 959 s.

NEŠKUDLA, Bořek. *Encyklopedie bohů a mýtů starověkého Říma a Apeninského poloostrova*. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 216 s. ISBN 80-7277-264-3.

RIVES, James. *Control of the Sacred in Roman Law*. In TELLEGEN-COUPERUS, Olga (ed.). *Law and religion in the Roman republic*. Boston: Brill, 2011. s. 165 – 181. ISBN 978-900-4218-505.

RÜPKE, Jörg. *Náboženství Římanů*. Vyd. 1. Překlad David Sanetrník. Praha: Vyšehrad, 2007. 341 s. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-807-0218-075.

SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 317 s. ISBN 80-901-0648-X.

SKŘEJPEK, Michal. *Prameny Římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2004. 375 s. ISBN: 80-86199-89-4.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 350 s. ISBN 978-80-7380-334-6.

SOMMER, Otakar, SPÁČIL, Jiří. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 2 sv. (220, 356 s.). ISBN 978-80-7357-616-5.

THOMAS, Philippus Johannes. *The actio funeraria*. In BERGH, Rena van den (ed.). *Fundamina*, vol. 11, no. 1. SA Society of Legal Historians, 2005. s. 321 – 334. ISSN 1021-545X.

WATSON, Alan. *The Digest of Justinian. Vol 1*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 940 s. ISBN 0-8122-1636-9.

WATSON, Alan. *The Digest of Justinian. Vol. 2*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998. 960 s. ISBN 0-8122-1636-9.

Resumé

Cílem této diplomové práce je analyzovat jednu skupinu věcí - věci vyloučené z obchodu (*res extra commercium*) v římském právu, především jednu z hlavních skupin této kategorie věcí, věci božského práva (*res divini iuris*).

Diplomová práce se skládá ze čtyř kapitol, které jsou dále členěny. První kapitola popisuje základní způsoby dělení věcí v systému římského práva, a tím vymezuje téma této práce.

Druhá kapitola, která tvoří hlavní a nejdelší část diplomové práce, se zabývá věcmi zasvěcenými (*res religiosae*). Po první podkapitole, která obsahuje základní vymezení pojmu *res religiosae*, následuje druhá podkapitola, která se zaměřuje na právní režim těchto věcí. V jejím rámci jsou řešeny i některé záležitosti a pojmy společné všem třem kategoriím věcí božského práva. Třetí podkapitola obsahuje rozbor právních vztahů dotčených osob k zasvěceným věcem. Ve čtvrté podkapitole je výklad o žalobě pro pohřeb (*actio funeraria*), která sloužila k vypořádání nákladů pohřbu mezi osobami, které pohřeb vypravily, a osobami, které měly povinnost k úhradě nákladů. A konečně pátá podkapitola se zaměřuje na ochranu *res religiosae* a ochranu s nimi spojenou – na ochranu vlastníka pozemku před neoprávněným pohřbem, dále na ochranu zasvěcených míst prostřednictvím interdiktů *de mortuo inferendo* a *de sepulchro aedificando*, a konečně na žalobu (a trestný čin) *sepulchri violati*.

Třetí kapitola se zaměřuje na druhou skupinu věcí božského práva – na věci posvátné (*res sacrae*). Její první podkapitola obsahuje vymezení tohoto pojmu a právní režim těchto věcí, druhá podkapitola popisuje úkon, potřebný pro vznik posvátné věci – konsekraci (*consecratio*), a třetí, poslední podkapitola, obsahuje popis prostředků ochrany těchto věcí – *sacrilegium* a interdikt *ne quid in loco sacro fiat*.

Čtvrtá kapitola se zabývá poslední skupinou těchto věcí, věcmi svatými (*res sanctae*). Její první podkapitola obsahuje vymezení pojmu *res sanctae*, druhá podkapitola stručný popis jejich ochrany.

Abstract

The purpose of this thesis is to analyse one category of things – things outside commerce (*res extra commercium*) in Roman Law, especially one of the main classes of these things, things in divine ownership (*res divini iuris*).

The thesis consists of four chapters, which are further subdivided into parts. First chapter describes basic methods of dividing things in the system of the Roman Law, thus defining the topic of this thesis.

Second chapter, which constitutes the main and the longest part of the thesis, deals with religious things (*res religiosae*). After the first subchapter, which contains basic demarcation of *res religiosae*, follows the second subchapter, which focuses on legal status of these things. Within its framework are also addressed some issues and concepts common to all three categories of the things in divine ownership. Third subchapter contains the analysis of the legal relations of the persons concerned with religious things. In the fourth subchapter is explanation of the *actio funeraria*, which was used for the settlement of expenses among persons who arranged a funeral, and persons, who had the obligation to cover the costs of that funeral. Finally, the fifth subchapter concentrates on the protection of *res religiosae* and protection related to them – on the protection of the owner of a land against unlawful burial, on the protection of the religious places using interdicts *de mortuo inferendo* and *de sepulchro aedificando*, and finally on the action (and crime) *sepulchri violati*.

Third chapter focuses on the second category of the things in divine ownership – on the sacred things (*res sacrae*). Its first subchapter contains basic demarcation of this term and legal status of these things, second subchapter describes the act needed for creation of a sacred thing – consecration (*consecratio*), and the third, last subchapter, contains description of the means of protection of these things – *sacrilegium* and *interdictum ne quid in loco sacro fiat*.

Fourth chapter deals with last category of these things, sanctified things (*res sanctae*). Its first subchapter contains demarcation of the term *res sanctae*, second subchapter brief description of their protection.

Klíčová slova:

res religiosae, res sacrae, res sanctae, res divini iuris, res extra commercium

Key words:

res religiosae, res sacrae, res sanctae, res divini iuris, res extra commercium